Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 271 (11469) | 1980 чылдың ноябрь 22, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭКП ОБКОМУНГА РАПОРТТААН

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырар база ээлчеглиг XXVI съездини күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка Мөңгүн-Тайга районнуң хереглекчилер ниитилели идепкейлиг киришкеш, онгу беш чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде, ноябрь 20-де, 100 хуу күүсеткенин СЭКП обкомунга рапорттаан.

Райпо коллективи онгу беш чылда ниитиниң чемненилгезиниң планын 104 хуу, хууччу кежигүннер хүлээп алырын—110 хуу, дадывыр чыылдазын—102 хуу, хлеб быжырарын—104 хуу, өлүк белеткелин—108 хуу күүсеткен.

Төрээн чуртувуста

МИНСК. МТЗ-80 деп баштайгы чаарткан тракторну Гродно областа Царюк аттыг колхозтуң механизатору Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Александр Мокатка хүлээдип берген. Машиналарның конструкциязын чаартырынга оон киирген улуг-хуузун ынчаар демдеглээн. Кодээ ишчилериниң дузазы-биле ол агрегаттың үш чүс хире кезектерин чаарткан, ол чорук ук машинаның үр үеде ажылдаар аргалыын чедип алырынга, а ол ышкаш механизаторларга эң-не таарымчалыг арганы тургузарынга дузалаан.

КЛАЙПЕДА. (Литов ССР). Судно тудар «Балтия» деп заводтуң коллективи чаа судноnу хуусаадан эрте кылып доосқан. Мурнунда ону СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнүң бүдүүзүнде сугже салып киирер деп хүлээлге алдынган турган. Ажылды эрте доозарынга дузалаан чүүл чүл дээрге, комплекстиг бригадаларны ажыл-агыйжы орулга-чарылгаже шилчиткени болур. Амгы үеде коллектив балык тудар траулерлерни күрүнениң Шынар демдектиг кылдыр бүрүдүп, ону хуусаадан эрте ажыглаалга киирип турарлар.

ФРУНЗЕ. Бо беш чылдың дургузунда Тянь-Шаньга хой өстүрер үлетпүр хевирлиг механизастаттынган бүдүрүлгелер ажыглаалга кирген. Малдың бажын дүрген өстүрерин болгаш оон ажаалда-тежээлдезин экижиткенинден ажыл-агый аразының ол комплекизиниң бүдүрген продукциязының бот-үнези эвээш чингээн, семиртилгениң хуусаазы кызырылган.

(СЭТА).

АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАГА ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММА

СЭКП Төп Комитединиң октябрь (1980 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкыннарны боттандырар талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чоокта чаа СЭКП обкомунуң VI пленумунга чугаалашкаш, ону амыдыралга боттандырарынга холбаштыр тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазын чоннуң чаагай байдалын улам ыңай бедидериниң эрге-ажыктарынга экономиктиг интенсивтиг факторларны бүрүн долу ажыглаар талазы-биле партия, күрүне, ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алыр деп СЭКП обкомунуң VI пленумунуң доктаалында айыткан. Ооң-биле кады онгу беш чылда бистиң Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге чедип алган бурунгаар базымнарны демдеглээн. Республиканың бүдүрүкчү күштери улам ыңай хөгжээн. Онгу беш чылда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыны 30 хуудан хөй өскен, кол фондулар 370 миллион рубльге көвүдээн. Улус ажыл-агыйынга эргежок чугула чамдык бүдүрүлгелерни тудуп, ажыглаалга киирген. Чурттаалга тудуунга шиңгээдип алдынган капитал салыышкыны тоску беш чылдыынга дениэрге 26 хуудан хөй болган. Ол-ла үеде тоску беш чылдыынга дениэрге үлетпүр продукциязын 120 миллион рубльге хөйнү бүдүрген.

Республиканың кодээ ажыл-агыйынга капитал салыышкыны тоску беш чылдың деннелинден 88 хуу хөй болган. Бо адырга кол фонд 42 хуу көвүдээн.

Онгу беш чылдың эрткен чылдарында, бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республикага калбак социал программаны боттандырган. Чурттаалга бажыңнарын, школаларны, школа назы четпээн уруглар албан черлерин, культураның база кадык камгалалының объектилерин эрткен тоску беш чылдыындан хөйнү туткан. Чоннуң кижи санынга онаашттыр акша орулгазы 21,6 хуу, боттуг ажыл төлевири 11 хуу өскен.

Ооң-биле чергелештир СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлеринге, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында түңнелдерге база айтыышкыннарга дүүштүр алыр болза, республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинде, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидериниң сорулгаларын шиитпирлээринде шыңгыы четпестер бар дээрзин СЭКП обкомунуң VI пленумунуң доктаалында демдеглээн. Кодээ ажыл-агый продукциязын көвүдедиринге бар аргаларны, курлавырларны ырақта чедир ажыглавайн турар. Тараа, эът болгаш өске-даа продукциялар бүдүрериниң беш чыл планын күүседиринге республика хожудап турар. Чамдык районнарда болгаш совхозтарда малдың баш саны эвээжеп, малдың бүгү чүзүннериниң аайы-биле баш санын немей өстүрер ажыл четпес тургустунган. Бо чылдың эрткен айларында төрүүр чүс баш малга онаашттыр 50 бызаа, 56 анай, хураган алдынган, а «Скотпром» трестиң совхозтарында ол көргүзүг оон-даа эвээш.

Республиканың кодээ ажыл-агый министерствозу, «Скотпром» трест, чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, совхозтарның удуртукчулары база специалистери ниитиниң малын камгалап, хумагалаарын хандырар хемчеглерни дыка кошкак боттандырып келген. Малдың өлүп хораары, ону самчыгдаар, оорладыр чоруктар улуг каражаны чедирип турар. Сүт бүдүрерин көвүдедиринче бар курлавырлар ырақта чедир ажыглаттынмаан.

Мал продуктуларын, тарааны, картофельди, ногааларны, мал чемнерин бүдүрерин көвүдедиринге чер ажылында курлавырларны болгаш аргаларны дыка четпес ажыглап турар. Ниитизи-биле чер ажылының культуразын бедидериниң үндезин экижидилгелери чедип алдынмаан. Техниканың ажыглалының ажыктыы чавыс, ону кадагалап, хумагалап турарында улуг четпестер бар.

Чурттаалга болгаш социал-культура объектилериниң тудуунда четпестер хөй. Капитал салыышкыны чыл санында чедир ажыглаттынмайн келген. Ылаңгыя кодээге чурттаалганың, культура-амыдыралдың тудугларын кылыры чидии-биле тургустунуп турар.

Үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң адырларында бүдүрүлгениң, ажылдың ажыктыы чавыс, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң темпизи оожум, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы кошкак нептередип турар.

Улус ажыл-агыйының адырларында четпестер чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының талазындан удуртулганың деңнелиниң четпезинде, салдынган сорулганы боттандырар талазы-биле практиктиг ажылдың, контрольдуң кошкаанда. Ол ышкаш чамдык күш-ажылчы коллективтерде организакчы, политиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг ажыл, социалистиг чарыш чогуур деңнелге чедир тургустунмаан.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында түңнелдерни болгаш айтыышкыннарны удуртулга болдурган күүседири база ажылчы чоннар ортузунга бүгү организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирери эң чугула сорулга болур. Чоннуң чаагай байдалын бедидери-биле шуут холбашкан айтырыгларже боттарының практиктиг ажылынга доктаамал сагыш салырынче партия, совет, ажыл-агый органнарының болгаш министерстволарның, ведомстволарның кичээңгейин СЭКП обкомунуң пленумунуң доктаалында угландырган.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын совхозтарга бүдүрерин болгаш садып ап белеткээрин, ылангыя эът бүдүрерин көвүдедир талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырын, ол сорулгабиле малдың баш санын немей өстүрер, төрүүр бүгү чүзүн малдан хөй чаш төлдү алыры эң чугула сорулга болур. Мал ажылында ажыл-агыйжы эвес чорукка эптеш чок байдалды тургузар, оларны хумагалап, камгалаар ажылды үндезинин-биле экижидер, малдың өлүп хораар, ону самчыгдаар база оорладыр чоруктарга удур шиитпирлиг демиселди чорудар херек. Кыштаглаашкынның хүр чаагай, организастыг эрттирерин, мал чемнериниң калагалалынга болгаш ону чарыгдаарынга контрольду тургузары эргежок чугула.

Чер ажылының культуразын бедидип, суггаттыг черниң ажыглап турганы, тараа культураларының, ногааларның үнүш-дүжүткүрүн бедидер херек.

СЭКП ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлеринге, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкыннарынга дүүштүр үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыктыын болгаш шынарын бедидер талазы-биле партия комитеттери, министерстволарның база ведомстволарның удуртукчулары соңгаарлаттынмас практиктиг хемчеглерни алыр ужурлуг. Ылангыя капитал тудугда, соң планнаашкынында четпестерни шиитпирлиг чайладырын, капитал салыышкынының ажыктыын бедидер, ажыглаалга кирер объектилерже күштү болгаш акша-хөреңгини мөөңнээрин партия, совет органнарындан, тудуг эргелелдеринден болгаш трестилеринден СЭКП обкомунуң пленуму негээн. Аъш-чем үлетпүрү, транспорт, садыг болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында ажыл-херектиң деңнелин үениң негелдезинге дүүштүр тургузары негеттинип турар.

Партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының организакчы, политиктиг болгаш идей-кижизидилгелиг бүгү ажыл-чорудулгазы ТК-ның октябрь Пленумунуң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң чугаазын чон ортузунга ханызы-биле өөренип, пропагандалаарын хандырган. Оларда айыттынган сорулгаларны боттандырар талазы-биле коммунистерниң, ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаарынче, СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын улам дээштиг кылдыр калбартырынче угланган турар ужурлуг.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының ийиги сессиязы

ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

«Беш чылды шалыпчы доозаалы! СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуулу!» Бүгү улустуң социалистиг чарыжының ол сорук кииргичи лозуңу Россия Федерациязының ажылчы чоннарын улам-на күш-ажылчы хей-аът киирген. Он бирги беш чылдың баштайгы чылынче олар чоргаадыкчы долу энергиялыг, чаа-чаа улуг ажыл-херекте белен байдалдыг кириптерлер.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының ийиги сессиязының индиринден ол дугайын чоннуң депутаттары хамааты бедик харысалга-биле чугаалап турган. Ноябрь 20-де Кремльдиң Улуг ордузунга сессия ажылын уламчылаан.

Эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков оларны депутаттар болгаш аалчылар дыңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

1980 чылда Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң дугайында айтырыгларны чугаалажырын эртенги хуралга уламчылаан.

СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шиитпирлери, ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң чугаазы келир беш чыл бүгү практиктиг ажыл-чорудулгага тодарадыкчы ужур-дузалыг болурун санал берген депутаттар онзалап демдеглээн. Ол төөгүлүг документилер миллион-миллион совет кижилерге ажыл-чорудулганың тодаргай программазы, сорук кииришкиниң үнер дөзү апарган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринге үндезилээш, республиканың бүгү экономиктиг районнарының бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдерин план төлевилелинде көргенин ораторлар демдеглээн.

Россия Федерациязының экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң талазы-биле онаалдаларны күүседири организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болур чорукту бедидерин, даасхан ажыл-херек дээш кадрларның бот-харысалгазын күштелдирерин, массаның күш-ажылчы идепкейин улам калбартырынче угланган бүгү-ле организакчы ажылды экижидерин негээр деп депутаттар чугаалап турган.

1981 чылдың планын болгаш бюджедин бадылаарын депутаттар саналдаан.

Илеткелдер талазы-биле депутаттар: РСФСР-ниң пөс-тааавы үлетпүрүнүң министри А. М. Парамонов, Башкир АССР-ниң СЭКП Илишево райкомунуң бирги секретары Т. Л. Рахманов, Киров областың Слободск хоорайының № 10 ортумак школазының башкызы В. А. Касьянова, Кодээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Сибирь салбырының президиумунуң даргазы П. Л. Гончаров, ССРЭ-ниң Аар индустрия бүдүрүлгелер тудуунуң министерствозунуң Ортаа Уралдың Кол тудуг эргелелиниң начальниги О. И. Лобов, РСФСР-ниң тудуг материалдарының үлетпүр министри С. Ф. Военушкин, чогаалчы А. В. Калинин, «Грознефть» бүдүрүлге каттыжыышкынының «Горскнефть» эргелелиниң улуг инженери А. И. Щербинин, Челябинскиниң Күрүне университединиң ректору С. Е. Матушкин, Кемерово областың «Ленинскуголь» бүдүрүлге каттыжыышкынының чиигине директору Т. Е. Гребенщиков, улус депутаттарының Ярославль областың Совединиң күүскомунуң даргазы В. И. Попов олар санал берген.

Илеткелчи — РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Россия Федерациязының Курпланының даргазы депутат Н. И. Масленников харыы сөс чугаалаан.

1981 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Хоойлучу база 1980 чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының каңгаар күүсеттиниш турарының дугайында доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Ооң соонда — РСФСР-ниң саң министри депутат А. А. Бобровников харыы сөс чугаалаан.

1981 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну сессия чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Доктаамал комиссияларның киирген эдилгелерни киирбишаан, бюджеттиң орулгаларын болгаш чарыгдалдарын 73 миллиард 106 миллион 337 муң рубль түңге бадылаан. 1979 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаан.

РСФСР-ниң улус депутаттарының край, область Совединиң дугайында РСФСР-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң база РСФСР-ниң автономнуг округтарының дугайында РСФСР-ниң Хоойлузунуң төлевилелиниң дугайында илеткелди кежээки хуралга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов кылган.

Улус депутаттарының край, область болгаш округ Советтериниң эрге-хүлээлгезин тодарадып турар хоойлуну хүлээп алырын партияның XXV съездизи чогумчалыг кылдыр көрген деп, ол чугаалаан. «Улус депутаттарының край, область Советтериниң, автономнуг областарының болгаш автономнуг округтарының улус депутаттарының Советтериниң кол бүрүн эргелелиниң дугайында» ССРЭ-ниң Хоойлузун ССРЭ-ниң Дээди Совети бо чылын хүлээп алган.

Ол Хоойлуга дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму улус депутаттарының край, область Совединиң дугайында болгаш автономнуг округтар дугайында хоойлуларның төлевилелдерин ажылдап кылган болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң көөр кылдыр киирип турары бо.

Советтериниң бүрүн эргелерин хоойлуларның айыттынган төлевилелдеринде билдингир кылдыр тодараткан. Улус депутаттарының Советтери ниитти күрүнениң эрге-ажыктарын болгаш хамаатыларның эрге-ажыктарын барымдаалаашт, түс чериниң ужур-дузалыг бүгү айтырыгларны шиитпирлээр, бодунуң девискээринде күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң удуртур деп онзалап демдеглээн. Партияның шиитпирлерин болгаш социалистиг ниитилелдиң улам ыңайгы хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар объективтиг чүүлдерни барымдаалап, күрүне эрге-чагыргазының органнарының сорулгаларыны улам өзерип, девискээр кавының болгаш өске-даа программаларны, боттарының девискээрлеринге бүдүрүлге комплекстерин тургузар болгаш хөгжүдеринге край, область Советтериниң киржир эргезин быжыглап турар. Олар чер ажыглалының, бойдус камгалалының, тудугнуң, күш-ажылчы курлавырларны ажыглаарының, түс чериниң тудуг материалдарын болгаш улустуң хереглел бараанарының бүдүрериниң, чоннуң социал-культура, амыдырал болгаш өске-даа хандырылгазының талазынга үстүнде турар чагыргалыг бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын таарыштыр башкарар болгаш контрольдаар эргелиг.

Крайның, областың девискээринге эвилел болгаш республика чагыргазының бүдүрүлгелерин сайгара тургузарының айтырыгларын көөр эргени Советтерге берип турар.

Партияның аграр политиказын боттандырарынга, кодээ ажыл-агыйның кол айтырыгларын шиитпирлээринге край, область, округ Советтериниң бүрүн эргелерин төлевилелдерде ыяк тодараткан.

Край, область, округ Советтери тудугнуң талазынга калбак эргелерлиг Советтерни. Күш-ажылчы курлавырларны ажыглаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары болгаш күш-ажылдың камгалалы-биле холбаалыг бүрүн эргелери тодарагайлаттынган турар.

Хамаатыларның материалдыг болгаш угаан-бодал негелделерин хандырар дугайында партияның сагыш салыышкыны хоойлулар төлевилелинде сиңниккенин илеткелчи онзалап демдеглээн. Чурттаалга болгаш коммунал ажыл-агыйны, садыгны, ниитиниң чемненилге черлерин, улус өөредилгезин, социал хандырылганы, культураны болгаш кадык камгалалын экижидер, орук ажылын, транспортту болгаш харылзааны, чоннуң амыдырал хандырылгазын улам хөгжүдер, социалистиг хоойлу дүрүмнү, күрүнениң болгаш ниитиниң корум-чурумун, хамаатыларның эргелерин камгалаарын хандырар талазы-биле Советтериниң бүрүн эргелери хоойлулар төлевилелдеринде тодараткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң политиказын чер-черге чорудары, боттарының, девискээрлеринге экономиктиг болгаш комплекстиг социал хөгжүлде дээш, чоннуң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улам долу хандырар дээш край, область, округ Советтериниң ролюн, харысалгазын бедидеринче хоойлулар төлевилелдери угланган.

Автономнуг округтар дугайында Хоойлу төлевилелинде автономнуг округтуң улус депутаттарының Совединиң чүгле күрүне, ажыл-агый, социал-культура тургузуушкунунга бүрүн эргелери кирип турар эвес, харын автономнуг округтуң эрге-хоойлу байдалын тодараткан норма-чижектер база кирип турар.

Сессияга көөр кылдыр киирген хоойлулар төлевилелдери социалистиг демократияны улам хөгжүдер, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунга Советтериниң ролюн бедидер дугайында партияның, оон ТК-зының болгаш эш Л. И. Брежневтиң сагыш салыышкынының чырыткыланчак бадыткалы-дыр деп, илеткелчи түңнелинде чугаалаан.

Төлевилелдерни чугаалажып көргениниң соонда депутаттар айыттынган хоойлуларны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. П. Нешковтуң илеткелин дыңнааш, Дээди Совет ол Чарлыктарны бадылаан болгаш чогуур хоойлуларны хүлээп алган.

Ооң-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының ийиги сессиязы ажылын доосқан.

(СЭТА).

1982 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНГЕ

Аныяк коммунист Виктор Тагба чаа-ла үжен харлап чоруур. Ынчалза-даа «Росводпром» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводунга бетонщиктеп ажылдааныңдан бээр он чыл чедип турар.

Кадржаан ажылчынның күш-ажылчы оруктары каалама орук дег эгелевээн. Бергелер тургулаан. Кодээден келген оолга заводтуң күчүлүг крааннары, хоюдуг кудар улуг деспилери сүртенчиг көзүлген.

Ынчалза-даа ажылчыннарның аразында эп-найыралы, кижиге чедирер буянныг дузазы бүдүрүлгеде бирги чергениң айтырыы болганда Виктор бетонщиктиң берге мергежилин дораан шиңгээдип алган. Бот-боттарынга дузалажыр чаңчыл күш-ажылга эки идиг болурун ылап билген ажылчыннар В. Тагбага бүгү талалыг дузаны көргүскениңден ол ук заводка чаңчыгып, эш-өөрүнге чоргаарланыр апарган.

Ажылга кызымак, бергелерге торлуш дивес, эш-өөрүнүң арга-сүмезинге даянган аныяк оолдуң кызымак күш-ажылын заводтуң удуртукчулары үр-даа болбаанда эскерип каан.

Ажылгыр кижиниң бүдүрүлгеге баштайгы демдектери күш-ажылдың сагылга-чурумун сагырындан эгелээр. Виктор Тагба үргүлчү ажыл шагындан эртежик кээр, кылган ажылын эчизинге чедирбээнде чанмас.

Онгу беш чылдың эгезинден бээр Виктор Александрович Тагбаның көргүзүү ай санында бедип орган. Бирги чылдың планын хуусаазында күүсеткен, а ийигизин ай бурунгаар, дараазында чылын оон-даа бедик... Көргүзүглер чыылза-чыылза Тагбаның күш-ажылчы календарында 1982 чыл кээтүп келген.

— Бүгү совет кижилер, оон иштинде бистиң бүдүрүлгениң ажылчыннары партияның ээлчеглиг съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартып турар. Мен база аңаа киришпишаан, съезд ажыттынар хүнге чедир 1982 чылдың бирги чартыының даалгазын күүседирин хүлээндим — деп, ол чугаалаар.

Д. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: мурнаачы ажылчын В. Тагба.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

АМ-ДАА ҮЖЕН МУҢ ТОННАНЫ

Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң автотранспорт баазазының демдээн чураан автомобильдерни Тываның булуң бүрүзүнден көрүп болур. Ол таварылга эвес. Чүге дээрге баазаның чолаачылары республиканың ажылчы чоннарынга эргежок чугула үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарын садыг четкилеринге чедирип турар. Калбак хереглелдиң барааннарын ырак-узак-даа, чоок-даа черлерниң садып алыкчыларынга ёй-шаанда, четчир хемчээлдии-биле чедирер даалгазын автобаазаның чолаачылары онгу беш чылда чедиишкинниг күүседип турар.

Респотребсоюзтуң автобаазазының онгу беш чылда планы улуг. Чогум-на оон ужурундан олар беш чылдың эгезинден-не тура бедиткен хүлээлгелерни ап, социалистиг чарышты бедик деннелге тургускан. Кижилерниң эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, материалдыг болгаш моральдыг идиг беришкиниң хемчеглерин ажылдап кылган. Ол бүгүнүң түңнелинде автотранспортчулар дөрт чыл тос айлар иштинде түък сөөртүрүнүң ниити хемчээлиниң талазы-биле планын күүседип келгенер. Ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир ам-даа барык үжен муң тонна улус ажыл-агыйының чүгүн сөөртүп болуру автобаазаның экономистери санап турарлар.

Чедиишкин деп чугаалаары-ла белен болгай. Автобаазаның ажылынга бергелер, четпестер турбаан деп болбас. Ай, хары-даа квартал безин пландары күүсеттинмейн баар таварылгалар тургулаан. Ынчалза-даа чолаачылар, инженер-техниктиг ажылдакчылар коллективте партия организациязының, администрацияның айтыышкынын ёзугаар ажылды организастаанында, техниканы ажыглаарында четпестерни дарый узуткап, кижилер ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды үргүлчү кылып келген. Чүгле ындыг арга-биле четпестерни эскерип, эдери чаңчыл апарган. Ол бүгүнүң түңнелинде тонна-километр талазы-биле беш чылга даалга база ажыр күүсеттинген.

Онгу беш чылдың үшкү кварталының түңнелдери-биле бедик мергежилдиг чолаачылар Ю. П. Кулагин, А. В. Ромашкин оларның бригадалары социалистиг чарышка тиилээн. Түс-түс чолаачылар аразынга чарышка В. П. Пустозёров, И. С. Шкоткин, А. А. Азнабаев, М. А. Шакирзанов болгаш өскелер-даа шылгарааннар. Олар бо чылдың ийиги чартыында-ла он бирги беш чылдың календарын ёзугаар ажылдап турарлар.

Респотребсоюзтуң автотранспортчуларының, бригадаларының болгаш колонналарының аразынга СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыш улам калбарган. Чолаачылар боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. СЭКП ТК-ның октябрь (1980 ч.) Пленумунга чугаазынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев транспорт ажылында четпестерни айтып, совет кижилерниң чаагай чоруун бедидеринге транспорттуң ужур-дузалыын онзалап айыткан. Автобаазаның чолаачылары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкыннарны удуртулга болдурган, чылдың арткан үезинде улам шалыпкын ёзу-биле ажылдаар сорулганы салганнар.

Олар төрээн Коммунистиг партияның ажыттынар хүнү — 1981 чылдың февраль 23-ке чедир он бирги беш чылдың баштайгызының ийи айларының планын доллур күүседир деп сөзүн бергеннер. Автотранспортчулар ол бедиткен хүлээлгезин ажыр күүседиринге быжыы-биле бүзүреп болур.

Н. ВАНЬКОВ.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

КЫЙГЫРЫГНЫ ДЕТКЭЭШ...

«Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль, Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниң хүлер медалы, социалистиг чарыштың тиилекчизиниң хөрек демдектери, районнуң болгаш совхозтуң хүндүлел бижиктери болгаш өртектиг шаңналдары — Саттың күш-ажылының үнелелии ол.

Байыр-оол Айыыжыевич Сат — Чөөн-Хемчикте Карл Маркс аттыг совхозтуң хоочун малчыннарының бирээзи. Ол күш-ажылчы амыдыралының эгезинден бээр өшкү малдааш, чүгле үш чыл мурнунда хой хүлээп алган. Ол чыл санында төрүүр чүс өшкүге онаашттыр чүстен эвээш эвес, а чамдыкта 112-120-даа чедир анайларны ап келген. Ооң кыргаан дүгү база эвээш эвес — өшкүден-не чыл бүрүде 700-800 грамм.

Сат хой кадарган чылдарында база багай эвес ажылдап келген. Онгу беш чылдың сөөлгү чылында төрүүр чүс баш хойга онаашттыр 110 хураганны камгалап алган. А хой бүрүзүнден кыргаан дүгү 2,7 килограмм болган. Ынчангаш ол ам база-ла социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда.

Малчын кыштаглаашкынга эки белеткенген. Ол кажаа-хораазын болгаш бажың-балгадын шагда-ла септеп, чылыглап алган. Малының чеми база четчир. Республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының ишчилериниң кыйгырыын ол деткип, кышты хүр ажарып, хураганнарны чидириг чок ажаап алырын хүлээнген.

Д. МОНГУШ.

«РСФСР-ниң алдарлыг арга-арыг өстүрүкчүзү» деп хүндүлүг ат дугайында Дүрүмге өскерилгелер база немелделер киирер дугайында болгаш «РСФСР-ниң алдарлыг арга-арыг өстүрүкчүзү» деп хөрек демдээн тургузар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1960 чылдың декабрь 28-те бадылааны «РСФСР-ниң алдарлыг арга-арыг өстүрүкчүзү» деп хүндүлүг ат дугайында Чарлыынга өскерилгелерни болгаш немелделерни киирбишаан, чаа дүрүмнү бадылаар.

2. «РСФСР-ниң алдарлыг арга-арыг өстүрүкчүзү» деп хөрек демдээн тургузар болгаш оон дугайында Дүрүмнү бадылаар.

3. Бо Чарлыктың үнериниң мурнунда «РСФСР-ниң алдарлыг арга-арыг өстүрүкчүзү» деп хүндүлүг ат алганнарга «РСФСР-ниң алдарлыг арга-арыг өстүрүкчүзү» деп хөрек демдээн база тывсырын доктаадыр.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1980 чылдың ноябрь 11.

КАДРЛАРНЫҢ МЕРГЕЖИЛИН БЕДИДЕР

Кадрлар-биле ажылды бистиң партиявыс эң чугула айтырыгларнын бирээзи кылдыр салып келген. СЭКП ТК-нын Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев кадрларны өстүрериниң, кижизидериниң, даандырган ажыл-херек дээш оларның хууда харысалгазын бедидериниң эргежок чугулазынче доктаамал кичээнгейни салган.

Партияның айтыышкынын удуртулга болдурбушаан, «Тыва кобальт» комбинаттың парткому, администрация база тус-тус цехтериниң партия организациялары бүдүрүлгеде ажылдап турар кижилериниң ниити билиг-мергежилин бедидер, оларны күш-ажылга болгаш коммунистиг угаан-медерелге кижизидер талазы-биле элээн ажылдарны боттандырып келген. Ол ажылды беш чыл дургузунда чорудар коллективтиң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң планынга дүүштүр кылып турар.

Ук планда бүдүрүлгеге ажылдаар кижилерни тус-тус мергежилдер аайы-биле белеткээриниң, ажылдап турарларның профессионал мергежилин бедидериниң, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга база амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының дугайында айтырыгларны киирген турган. Беш чылдың чылдар аайы-биле хуваап тургускан ол хемчеглерниң күүселдезин партком доктаамал контрольдап, ону боттандырар дээш бүгү талалыг практиктиг хемчеглерни ап келген.

Комбинаттың бо беш чылда социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң планында көрдүнгенин ёзугаар 1976—80 чылдарда коллективтиң бодунга янзы-бүрү мергежилге 337 кижини өөредип белеткээн, 1 муң ажыг ажылчыннар тускай мергежилин бедиткен. Инженер-техниктиг ажылдакчылардан чыл санында он хире кижи Москваның, Ленинградтың болгаш Свердловсктиң өңнүг металлургия институттарынга боттарының мергежилин, билиин бедидип турар.

Комбинаттың директору Ю. И. Колетникова баштаткан экономиктиг айтырыгларның чөвүлели кадрлар белеткелин, оларны өөредирин база ажылга таарыштыр тургузарын долузу-биле харыылап турар. Чөвүлел инженер-техниктиг ажылдакчыларның аттестациязын өй-өйлеп чоруткаш, оларның харыылап турар участоктарынга таарыжыр, таарышпазын тодарадып келген. Ийи чыл бурунгаар бүгү специалистерниң аттестациязын тускай комиссия эрттирерге, оларның 90 хуузу хамаарышкан ажылын билиг-мергежилиниң болгаш кижилер-биле ажылдап билириниң база өске-даа шынарының талазы-биле харыылап шыдаар болган. А 22 кижи чамдык айтырыгларга кошкак талаларын көргүскен. Партком администрация-биле кады ол кижилерни ажылындан дүжүрүп азы кудулатпайн, оларны ортумак звенону удуртур ажылга хевээр арттырган; өөредип алырының хемчеглерин алган. Оларның чамдыктарын мергежил бедидериниң курстарынга өөреткен, элээн хөй кижи төрелдешкек комбинаттарга бүдүрүлге практиказын эрттиргеш келген.

Партийжи амыдырал

Инженер-техниктиг ажылдакчыларның, ылаңгыя ортумак звенонуң кадрларының чогаадыкчы идепкейин бедидер дээш ап чорудуп турар хемчеглер оларны шын шилип алыр, ажылга таарыштыр тургузар арганы берип турар. Эрткен үш чылдарның дургузунда бөдүүн ажылга турган коммунистер Г. И. Букова, Л. И. Колетникова, А. С. Бартенев, В. А. Довченко, А. И. Веревкин, А. А. Колодкин, Э. М. Далаа болгаш оон-даа өскелерни белеткээш, мастер, цех начальниктери ышкаш ажылдарже депшиткен. «Үлетпүр-бүдүрүлгелериниң болгаш тудуг организацияларының бүдүрүлге участоктарының мастерлериниң ролюн улам ыңай бедидер сорулгалар дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыттынган хемчеглерни боттандырбышаан, комбинаттың дирекциязы, парткому аныяк специалистер-биле ажылды күштелдирген.

Ында ажылдап турар 65 мастер болгаш бежен хире специалист-биле ажылды аныяк специалистерниң чөвүлели боттандырып турар. Чөвүлел бодунуң ажылын чыл дургузунга хуваай тургускан план ёзугаар чорудуп турар.

Специалистер тускай өөредилгени эртери-биле чергелештир хөй-нити ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Олар ажылчыннарның экономиктиг өөредилгезиниң семинарларында, техниктиг бөлгүмнерде башкылап турарлар.

Хову-Аксы суурнуң партия организацияларында партия, комсомол, профэвилел активиниң база аныяк специалистерниң өөредилгезиниң тодаргай системазы тургустунган. Партия активиниң өөредилгезинде партия эге организацияларының секретарьлары, оларның оралакчылары, партбюро кежигүннери, партбөлүк организакчылары, шупту 40 ажыг кижи өөренип турар. Партия активиниң школазынга сөөлгү чылдарда 14 кичээл болган. Оларның чамдыызын эки ажылдыг партия организацияларының баазазынга эрттирип турганы дыңнакчыларның дуржулга солчурунга таарымчалыг болган болгаш олар оон хөй чаа чүүлдү билип алган. Эрткен өөредилге чылында төп лаборатория, контроль болгаш автоматика цегиниң партия организациязының баазазынга эрттирген кичээли солун, уткашынарлыг болган.

Комбинаттың бо цегинде ажылчыннарның болгаш экономистерниң экономиктиг өөредилгезин үениң негелдезинге дүүштүр организастап турар. Цехте ажылдап турар 97 кижиниң 87-зи экономиктиг школаларның болгаш теоретиктиг семинарларның дыңнакчылары.

Барык бүгү ажылчыннар, специалистер чыл санында социалистиг хүлээлгелерлиг, хууда чогаадыкчы планныг ажылдаарынга чаңчыга берген.

Маңаа болган кичээлдиң дыңнакчылары ажылчыннар болгаш специалистер боттарынга социалистиг хүлээлгелерни, чогаадыкчы планнарны кандыг янзылыг тургузуп ап турарын, ол план-хүлээлгени канчаар бижип азарын болгаш оларның күүселдезин хынап түңнээрин семинар-кичээлдиң киржикчилери тодаргай материалдардан көрүп өөренген, ол талазы-биле санал-оналын солушкан. Төп лаборатория цегиниң ол дуржулгазын өске цехтер ажыглай берген.

Парткомнуң, профэвилел комитединиң администрация-биле каттышкан хуралынга цехтер начальниктериниң база бригадирлериниң болгаш мастерлерниң харыылап турар коллективтеринде кижизидилге ажылының база кадрлар-биле ажылдың дугайында отчёттарын ап, ажылчыннарның ажылдап турар черинге санитарлыг байдалды экижидер, оларның кадыын камгалаар, хууда амыдыралынга дузалажыр хемчеглерни ап турар. Өңгү беш чылда ажылчыннарның ажылдан үнер-кирер чоруу бо комбинатта он хуу кызырылган, ол болза дирекция чериниң, ында парторганизацияның кижилер-биле ажылды бүгү талалыг экижиткениниң түңнелинде чедип алдынган.

С. МААДЫ,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Малчынның дуржулгазы

ЧАЖЫДЫ ЫНДА

Моңгуш Очур-оол Чадамбаевич 19 чыл иштинде «Чыраа-Бажы» совхозтуң Дагыр-Шемиде хойжу бригадазынга хой малдап келген. Чүгле ийи чылын төрүүр 100 хойга онаарштыр 92 болгаш 95 хураган алган. Оон өске чылдарда төрүүр 100 хойга онаарштыр 100—115 чедир хураганны ап келген. Ындыг көргүзүглерни чедип алырынга ооң кадайы, 9 уругнуң иези Моңгуш Хажытпаа база улуг рольдуг болган.

Бо малчын өг-бүле кодан хойну бодунуң кужу-биле ажаап, тежээп турар. 1974 чылдан эгелеп оглу Сергей дузалакчы кадарчы болу берген. Ол школа дооскашла малчыннаан. Чаш малды ажаап турда, ада-иезинден дудак чок апарган. Комсомолчу Сергей ам көдээ Совет депутады.

Очур-оол Чадамбаевич Моңгуш ындыг бедик көргүзүглерни чүнүң ачызында чедип ап турарыл?

Бодунуң ажылының дуржулгазының дугайында ооң чугаалап турары мындыг:

— Хамык-ла чүвениң чажыды —чайын малды эки семиртип алырында. Эки семиртириниң аргазы болза, чайгы үеде даң адарга-ла, эртенгиниң 4 шактан орай эвесте, эки оъттуг черлерге хойну хүн изиижеге чедир азы 11 шакка чедир кадаргаш, дүъште аалга эккеп, 16 шакка чедир дыштандырып чыттырары болур. Ол үеде эртен чиген оъдун хой кегженип, тавaар хуулдуруп алыр. Ооң соонда кежээ караңгылааже чедир оъткарар. Ындаар кадарган хой артында-ла кежээ ырбас болгаш, боттары-ла аалче кирип кээр.

А орай одарже үндүрерге, хой хейде-ле оът баштап маннажыр, хүндүс аалга эккээрге, дыштаныр чыдыксавас, кежээ ыраган болур. Ол чорук малчын кижиге база дыш чок, халалыг.

Кышкы үеде ындыг эвес, эртенги чывар хөлү эртерге үндүрер. Дыка орайтадып база болбас. Кыска хүн дургузунда хой эки тоттур оъттап четтикпейн баар. Кежээ база дыка орайтатпас, кежээки чывар-да хой шыырныр дона бээр. Кыжын кол чүве хойну маннаштырбайн, бөлүп кадарары болур. Чүге дээрге бар оътту чымчак хардан казып оъттап алыр. Ол чорук хойнуң даванының тазарбазынга дузалаар. Кыжын хойну сула салыптарга, хой черни шыырлап каап тар, оъдун четче чивес болур. Ындыг черге катап кадаарга хары кадыг болгаш, хойнуң даваны тастаар апаар.

Бир эвес хойнуң даванынга хар дожаңналы бээр болза, ону кежээ кажаалаарының мурнунда эптиг аштааш, чылыг солидол-биле чаап кагза эки. Дүне үс сиңгеш, тастааны дүрген чидеринге дөгүмнүг. Катап хар белен чыпшынмас. Ол дожаңналган харны хойга кады хондурарга, харлыг даваннар ооң иштин хаарар, ынчангаш хой ара салыптар. Оон аңгыда боос хойларны дыка маңнаштырып, тырый кажаалап болбас, ынчан база хой боозун шимчеткеш, ара салып болур.

Хой оолдап турар үеде төрээн хой-биле төрүвээн хойну аңгылаары чугула, чүге дээрге боозу улуг хойлар оолдуг хойлар-биле кады аалче далажып маңнашкаш, иштинде оглун шимчеткеш, база ара салыр чорукка чедирип болур, ооң аңгыда тоттур оъттавас.

Чаш хураганнар үш хонган соонда-ла оларга demini, дусту, сугну берип эгелезе эки. Оътка дүрген кирип, немелде чемни алыры-биле оларның өрээлинге чем доктаамал турар ужурлуг.

Кышкы соок-даа үеде эки дорута берген шыырак хураганнарны 5—10 минутадан эрттирбейн, чоорту даштыгаа, азы делгем кажаа иштинге көрүп тургаш, агаарлатса эки. Ол үеде чаш хураганнар шимчеп хөделгеш, чем чиири көвүдээр. Агаарладып турган үезинде соок черге чаш хураганнарны чыттырып болбас.

Чазын чылып келген үеде хураганнарны эртен эмзирбейн, хойларны дүрген одарже үндүргеш, хураганнарны аңгы чемгергеш, 10—11 шак үезинде хойну эккелгеш, хураганып эмзирзе эки. Ынчан хой тоттур оъттап алыр, эмии сүттели берген болур. Чазын кежээ чылыг үелерде хой биле хураганның кады оъттаары ажыктыг. Дүне хураган биле хойну кады хондурбаза эки, хойга дыш бербес.

4—5 ай эрткен соонда хураганны аңгылап үзер. Ынчангаш хойну келир чылын оолдаарынга белеткеп семиртир. Ол үеде деңгилдези багай хураганны малчын бодунга арттырып алыр, ооң ажаалдазын малчын эки билир ужурлуг.

Хойну түлүктеп оолдадырын ооң эдержилгезиниң үезинде планнаар ужурлуг. Кышкы үеде малчынның дем-бүлезин барымдаалаар. Бир эвес дембүлези эвээш болза, 30—40 хойну оолдаткаш, каш хонук үзүктелип турар чылдыр, ынчаар эдержилгеге киирзе эки, төрүттүнген чаш хураганнарны эки доруктуруп четтигиптер аргалыг болуру-биле. Бир эвес дем-бүле эки болза, оолдадыышкынны үзүктелдирбези чугула.

Хойга-даа, хураганга-даа янзы-бүрү аарыгларга удур тарыышкынны чогуур үезинде мал эмчилеринге дузалажып тургаш, чорударны чугула деп санаар мен. Кышкы үеде чаш хураганнарның турар чери үргүлчү чырык, өй-тап чаңгыс аай чылыг, кургаг болур ужурлуг. Чаш хураган өкпезинге дегдирген, өдүшкен таварылгада артыштың, чойган чөвүрээзиниң, шиви бүдүүнүң хандызын бээри ажыктыг.

...Хоочун хойжунуң ажылының дуржулгазы мындыгдыр. Ону өске хойжулар, ылаңгыя аныяктар ажыглаары чугула.

Очур-оол Чадамбаевич Моңгуштуң өңгү беш чылда көргүзүглери мындыг болган. 1976 чылда төрүүр 100 хойга онаарштыр 85 хураган доруктурар планныг тургаш, херек кырында 102 хураганны, хойдан-на 2 кг дүктү, оон дараазында чылын 100 хураганны, 2,4 кг дүктү, үшкү чылда—101 хураганны, 2,4 кг дүктү, 1979 чылда—100 хураганны, 2,5 кг дүктү, а бо чылын—95 хураганны, 2,4 кг дүктү алган. Ол беш чылда ниитизи-биле 1412 баш хураган болгаш 3064 кг дүк алыр планын 1682 хураган, 3671 кг дүк кылдыр, хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Хурагандан 270 баш, дүктен 607 кг пландан артыкка алдынган. Ынчангаш Очур-оол Чадамбаевич ам 1982 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Бодунуң ак сеткилдиг, кызымак күш-ажылы дээш Очур-оол Чадамбаевич Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, Ленинчи юбилей медаль-биле база Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Ол партияның XXVI съездизин төлептиг уткууру-биле малын кыштан хүр ажырар дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Э. САМБУУ,
«Чыраа-Бажы» совхозта ажылчын комитединиң даргазы.

Автономнуг областарда, округтарда

ЧАА-ЧАА ТЫВЫШ ЧЕРЛЕРИ

Келир беш чылга бүзүрелдиг чиг-эт баазазын белеткээринче Ямало-Ненец автономнуг округтуң нефтичилери эгелеп кирипкеннер. Карамовскоениң байлак чыдар чаа черин ында ажыглалга киирери эгелээн. Келир чылын чер иштиндеч ийи чүс муң хире тонна нефтини казып тывары көрдүнген.

Карамовское — округ девискээриниң эң мурнуу талазында үнелиг чиг-эт шыгжамырлыг чер. Ону ажылдадып эгелээр төлээде, электродамчыдылганың бедик вольтулуг шугумун шөер, хоолайлар дамчыдылгазының системазы-биле чаа тывыш черин каттыштырар дээн ышкаш ажылдарны кылыры негеттинген. Ол бүгү чүүлдер чогуур үезинде күүсеттинген.

(СЭТА-ның корр).
Салехард.

ТӨӨГҮ—ДОКУМЕНТИЛЕРИ

Совет эрге-чагырганың чылдарында алтайларның амыдыралынга болган үндезин чаартылгалар дугайын Даг-Алтай областың чурт-шинчилел музейиниң экспозициязы чугаалап турар. Ук экспозицияны ол музейниң 60 чыл оюнга тураскааткан.

Тус черниң шинчилекчизи Н. Гуляевтиң чыгганы хөй санныг коллекциялардан ол музей эгелээн. Ам ооң фондузунда — 20 муң экспонаттар, ооң иштинде алтай чурукчу Г. Гуркинниң 900 ажыг чуруктары, Даг-Алтайның кызыл партизаннар удуртукчуларының херек кырында бар документилери, алтай дыл кырында баштайгы солуннар болгаш өөредилге номнары Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң документилери болгаш хууда эт-херекселдери бар.

Даглыг черниң бойдузу-биле ол чыгдынган материалдар база таныштырар.

(СЭТА-ның корр).
Даг-Алтай.

ЧОГААЛЧЫЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Чогаалчылар коряк В. Коянто болгаш ительмен Г. Поротов чаңгыс чер чурттугларынга чаа чогаалдарын Камчатканың үндезин биче улустарының литературазының декада хүннеринде таныштырган. Декада Коряк автономнуг округка болган.

Ол литератураларның аттары соңгу чүктүң кижилеринге билдингир, олар агиткультбригадалар-биле кады бүгү чартык ортулукту аай-дедир кезип кааптаннар, Тундраны, ооң чаңчылдарын кончуг эки билирлер. оларның дыка хөй шүлүктери улустуң ырлары болу берген.

Декаданың өске-даа киржикчилери балыкчылар, ивижилер, тудугжулар, соңгу чүктүң суурларының өөреникчилери-биле база ужурашканнар. Революция мурнунда ужук-бижик чок чораан Тундраның үндезин чурттакчыларының литературазы Совет эрге-чагырганда төрүттүнген. Камчатканың чогаалчылары боттарының чогаалдарынга шаанда хожудаңгай крайның амгы аас-кежиктиг амыдыралын чуруп көргүзүп турарлар.

(СЭТА-ның корр.)
Палана.

ЧАЛБЫЫШТЫГ РЕВОЛЮСЧУ

Я. М. Свердловтуң музейи Сибирьде Максимкин Яр дээр суурда ажыттынган. Томскиниң реставраторлары болгаш исчилери чүс чылдың эгезинде чалбыыштыг революсчунуң шөлүлге үезинде чурттап турган тараачын бажыңның баштайгы хевириниң дугайында медээлерни оон-моон бичелеп чыып алганнар.

Ийи чыл дургузунда беш удаа дургуннааның соонда Томскиниң губернаторунуң хууда дужаалы-биле Яков Михайловичини Нарым крайның думбей суурунче чорудупкан. Шөлүге үезинде ол уйгу-чыдын чок ажылдап, марксист литератураны өөредип, тус черниң чурттакчылары-биле ужуражып чоруп турган.

Бичии өрээлчигежиниң солуннар-биле дуй хырбалап алдым деп, Яков Михайлович кадайынга бир чагаазынга дыңнаткан. Барык чеден чыл эрткен соонда реставраторлар бажың ханаларының штукатуразының каъттарын аштап тургаш, 1911 чылдың августа үнгүлээн «Сибирская жизнь» деп солуннуң үзүндүлерин тып алганнар. Чогум-на ол үеде революсчу аңаа чурттап турган.

Сураглыг большевик-ленинчиниң амыдыралының сибирь үезиниң дугайын чугаалап турар документилерни, фотографияларны, өске-даа материалдарны музейде делгээн.

(СЭТА-ның корр).
Максимкин Яр.
Томск область.

КҮЗЕЛДИГ, ЧҮТКҮЛДҮГ

Совет кижилерниң идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң чедиишкинниг болуру партийжи пропагандистен улуу-биле хамааржыр. Бистиң идеология ажылывыста кол черни ол ээлеп турар. Ооң билиинден, мергежилинден, дыңнакчыларга билиглерин дамчыдып бээр арга-дуржулгазындан социалистиг ниитилелдиң кежигүннериниң бедик медерелдиг, политиктиг культуразы, амыдыралга идепкейлиг туружу, СЭКП-ның XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседир, партияның ээлчеглиг XXVI съездизинге төлептиг ужуражыр дээш бедик күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүг ажылдаарынга салдары чедер.

Партийжи пропагандист болуру—харыысалгалыг, теоретиктиг билиин болгаш башкылаар мергежилин доктаамал бедидерин ооң негээр. «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалында болгаш өске-даа партийжи документилерде пропагандиске чаа-чаа негелделерни, бедик харысалганы салып турар. Ол партийжи негелделерни күзел-чүткүлдүг күүседип чоруур пропагандистер бистиң республикада эвээш эвес. Оларның бирээзинге Кызыл районнуң Холушкак садыының директору А. А. Саяны хамаарыштырып болур. Холушкак садыгның специалистерниң ортузунда «Ажыл-агыйл механизмин сайзыраңгайжыдар» деп курстуң экономиктиг школазының пропагандизинде ол дөрт дугаар чыл ажылдап турар.

Александр Антоновичиниң теоретиктиг белеткели шыырак болгаш ону бедидеринче доктаамал кичээнгейни салып чоруур. Школаның кичээлин эртиреринге баш бурунгаар хынамчалыг белеткенир. Өөренир темазынга таарыжыр чежектерни, көргүзүг материалдарын тып, белеткеп алыр. Ынчангаш ооң кичээлдери бедик идей-теоретиктиг деңнелге эртер, тайылбырлаан материалдары билдингир, чедингир, дылы чечен, коллективтиң, районнуң ажылы-биле холбаштырган болур. Кичээлдерни эртиреринниң янзы-бүрү солун хевирлерин болгаш арга-дуржулгаларны тывар, ажыглаар хемчеглерни ап келген. Дыңнакчыларга илеткелдер кылыр, рефераттар бижиир онаалдаларны берип турар. Олар аңаа белеткенип турган, марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң чогаалдарын, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың документилерин хандыр өөренип, коллективтиң мурнунда салдынган планныг онаалдаларны канчаар күүседиринче, ажыглаттынмайн турар курлавырларже кичээнгейни салып келгеннер. Эрткен өөредилге чылында К. Т. Тас-оол, С. Г. Ахуджанов, К. П. Груздева, Д. С. Нарзаев, В. М. Соболева болгаш өскелер-даа ханы утказыг, солун илеткелдерни кылып, рефераттарны бижээннер. Оон аңгыда Александр Антонович дыңнакчылар-биле өөренген материалдарының дугайында хостуг беседалажып чугаалажырын практикалап турар.

Экономиктиг школаның кичээлдеринге ажыглаары-биле районнуң, республиканың бүдүрүлгелериниң өңгү беш чылдың эрткен чылдарында көргүзүглерин айыткан диаграммаларны, таблицаларны, чараштыр бижээш, садыг черинде көскү черде аскан, ону үевелеп чаартып турар.

Он беш чыл ажылдаан дуржулгалыг пропагандист дыңнакчы бүрүзүнүң билиин, чүге сундулуун, аажы-чаңын, чүүже кичээнгей салырын хандыр өөренип алган, ынчангаш олар-биле кандыг ажылдары чорударының янзы-бүрү арга-дуржулгазын ажыглап турар. Экономиктиг школаның кичээлдери дыңнакчыларга чүгле идей-теоретиктиг деңнелин бедидер арганы берген эвес, харын политиканың, экономиканың айтырыгларын эки сайгарарынга дузалаан. Ол ышкаш дыңнакчыларның хөй-ниитиниң ажылынга киржилгезин идепкейжиткен. Школаның 42 дыңнакчызының бежи лектор, он ийизи политинформатор, он чедизи агитатор, ужу херээженнер чөвүлелинде, бежи эш хуузунуң судунда, бежи улусчу контролёр болуп ажылдап турар.

Александр Антонович удуртукчузу-кижи болганда коллектив кежигүннериниң идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзү-шынар кижизидилгезинче доктаамал кичээнгейни салып турар. Ону чедиишкинниг боттандырары пропагандистиң хууда үлегер-чижээнден улуг-биле хамааржыр. Александр Антоновичтиң төлептиг, ажылының эки билир, ажылдакчылардан негелделиг, оларның саналын, сүмелерин, кичээнгейлиг дыңнаар мындыг төлептиг шынарлар ында бар. Экономика теориязын база садыгның мурнакчы дуржулгазын хандыр өөренип турары коллектив кежигүннериниң эки ажылдаарынга, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринге дузалап турар. Ынчангаш районнуң Холушкак садыы мурнакчы бүдүрүлгелерниң аразында чоруп турар. Өңгү беш чылдың сөөлгү чылының он айларының даалгазын ажыр күүсеткен.

СЭКП-ның XXVI съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле Кызыл районнуң алды бүдүрүлгези эгелекчи саналды үндүрген. Ол эгелекчи саналды СЭКП Кызыл райкомунуң бюрозу август айда чүүлдүгзүнүп деткээн. Оларның иштинден Холушкак бараннар садыының ажылчылары өңгү беш чылдың планын 1980 чылдың ноябрь 22-де күүседир хүлээлгени алгаш, амгы үеде шалыпчы ажылдап турарлар. Партияның ээлчеглиг XXVI съездизи ажыттынар хүнүнге чедир 1981 чылдың баштайгы ийи айының планын күүседирип хүлээнгеннер.

Бо өөредилге чылының баштайгы кичээлдеринге «Ленинчи Коммунистиг партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүрү» деп темага кичээлдерни дуржулгалыг пропагандист бедик идей-теоретиктиг деңнелге эрттирген.

Холушкак садыгның эки ажыл-херектеринде коллективтиң удуртукчузу, пропагандизи А. А. Саянның киирген үлүү биче эвес. Ынчангаш Александр Антоновичиниң адын партия обкомунуң «Республиканың эң эки пропагандистери» деп Хүндүлел дептеринде киир бижээн.

Т. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) школаның дыңнакчылары К. Т. Тас-оол, С. Г. Ахуджанова, К. Х. Груздева, пропагандист А. А. Саян, дыңнакчылар Д. С. Нарзаев, В. М. Соболева.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЭКИ БЕЛЕТКЕЛ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының малчыннары 1980-1981 чылдың кыштаглаашкынынга белеткел ажылдарын быжырымчалыг чоруткан. Ылаңгыя аныяк хойжу Арбай-оол Ондар ниитиниң малынга 18 тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн. Оргу-Шөлде кыштаанда 10 тонна өдекти бөлүп алган.

Кыштаглаашкынга салбырның дуржулгалыг малчыны Оюмаа Ондарның белеткели база эки. Ажыл-ишчи малчын бо кышка мал чемин четчири-биле курлавырлап, бодунуң кужу-биле 20 тонна сигенни белеткээш, Көк-Чарыкта кыштаанда сөөртүп чедирип алган.

Амгы үеде бо ийи малчын Инек-Даштың тараа өрну шөлдерде хойларын одарладып турарлар. Малчыннарның кадарган малының күш-деңгилдези шыырак, кышты хүр ажарынга олар бүзүрелдиг.

Д. МОҢГУШ.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

«Большевик» совхозта мал кыштаглаашкынының дугайында Чөөн-Хемчик районнуң улусчу контроль комитединиң бо чылдың январь 25-те хүлээп алганы доктаалының күүселдезиниң дугайында комитеттиң ээлчеглиг хуралынга чугаалашкан. Мал кыштаглаашкынының үезинде хөй бода болгаш шээр мал өлүп хораанын, дыка хөй кыштагларда мал чемгерер саваларның чедишпес, кажааларының өйбакдылык, чамдык малдарның аараан турганын ол доктаалга айыткан турган.

Ол доктаалдың амгы үеде амыдыралга канчаар боттанып турарын улусчу контролёрлар хынаан. Совхозтуң шээр малының 27 кыштагларындан 4 кыштаг белен эвес болганын олар илереткен. Эрткен чылын аараан малдың турган кажааларын 2 удаа аштап арыглаан-даа болза, чаш мал турар кажааларының иштин чугайлаваан. Совхозта орта хереглептер чугай безин чок болганы эдеп. Бода мал фермазындан 31 баш инек база аарыг, оларны ам-даа аңгылаваан. Ында мал өдээ аштаар транспортер болгаш автосаалданың чартык кезии ажылдавайн турар. Совхозта малдың өлүп хораар болгаш чидер чоруу эрткен чылдан көвүдээн. Чижээ, он айлар дургузунда 59 бода, 128 шээр мал өлген, азы эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 49 баш мал хөй болган. Ылаңгыя малчыннар М. Чигжит-Сүрүңден, К. Кара-оолдан, К. Комбудан, М. Доос-Карадан, Ч. Моңгуштаң хөй мал дудаан. Ниитизи-биле он айларда 458 шээр мал хораан. Эмнелге-санитар пунктузунда безин 200 баш аарыг, арып-баксыраан мал бар. Өөртан шуут акжип, тус-тус кодааннарынче чедир ээп чоруткан мал шуут чок болган.

Районнуң статистика черинге киирген № 24 майыкта бо чылдың эрткен үезинде 1285 баш мал өлген деп киирген турда, совхозтуң бухгалтерия документизинде өлүп хораан 216 баш малдың актызын мал эмчилери тургуспаан, оларны читкен малдар отчёдунга киргени хыналдадан илерээн. Ооң чылдагааны болза, совхоз дирекциязы 1980 чылдың марттан бээр малдың өлүп хораан чаш төлүн малчыннарга дириг мал кылдыр төледип алыр дээш хураганнар кылдыр отчёттап турган. Сентябрь айда бүгү малды санап көөрге, ол четпес малдың дуюу тургустунмайн барган болган.

Ээлчеглиг кыштаглаашкын келген турда бир совхозта байдал эрги хевээр, оон туржук улам харып дорайтап турар. Ынчангаш мал ажылында чайлаттынмаан четпестерни эдериниң хемчеглерин дарый алырын совхозтуң дирекциязынга, мал ажылының тускай эртемниглеринге хуралдан даасан, малдың отчёт-учёдун чурумчударын оларга сүмелээн.

Д. ООРЖАК,
районнуң улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ҮЗҮКТЕЛИИШКИННЕР БАР

«Кызыл тук» совхозтуң девискээринде беш садыг четкизи, бир пекарня ажылдап турар.

Садыг шугумунуң ажылдакчыларының мурнунда кол сорулга болза чоннуң садыг-биле хандырылгазының бедик культуразын чедип албышаан, оларның негелде-хереглелдерин долу хандырары болур. Бистиң садыгжыларывыс ол хүлээлгелерни багай эвес күүседип турарлар. Ындыг-даа болза үстүнде садыг четкилериниң ажылында бар четпестерни маңаа айтыр бодай-дыр мен. Чижээ, № 1, 2 аъш-чем садыгларының чоннуң хүн бүрүнүң эң чугула бараанныры-биле хандырып турарында четпестер бар. Ийи магазинниң кайызында-даа аъш-чем бараанның ассортиментизи эвээш. Садыгжылар бараанарны четчелеп, көдээ чоннуң негелде-хереглелдерин бүрүн хандырарынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Ол-ла коллективтерниң ажылынга хамаарыштыр чугаалап тура, магазиннерниң ажылдаарының чаңгыс аай доктааткан хүн чурумун хажыдар чоруктар садыгжыларның талазындан база бар дээрзин айтыры артык эвес деп бодаар-дыр мен. Боттарының туразы-биле магазинни хаапкаш, чоруй баар чоруктар бо-ла таваржыр. Магазинниң кандыг чылдагаан-биле хагдынчак турары садып алыкчыга билдинмейн баар.

Пекарняның ажылынга база хомудалдар бар. Чамдык хүннерде ол шоочалыг туруп бээр. Оон чылдагааны — далган азы оттулар чүүл үзүлгени-биле тайылбырлаар хоойнер бар. Чурттакчы чоннуң хлеб-биле хандырылгазында үзүктелиишкинниң тургустунуп келириниң кол-ла чылдагааны—хлеб быжырар чериниң ажылын четпес тургусканында.

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери, Саглы көдээ Совет үстүнде садыг коллективтериниң ажылында четпестерни чайладыр дээш, садыгжылар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип, ол талазы-биле чогуур хемчеглерни алза чогуур.

Д. ООРЖАК.
Өвүр район.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 270 «Шында»).

Сегбе Дивиижикович **Монгуш** — Сүт-Хөл суурда пенсионер.

Серет-оол Ширин-Санааевна **Ондар** — ажылчын.

Бак-Кара Ендановна **Ооржак** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Сайын Менди-Байыровна **Ооржак** — Баян-Тала кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Михаил Содунамович **Улуг-Карак** — Сүт-Хөл эмнелгезиниң чолаачызы.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Марфа Гурьяновна **Ануфриева** — «Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Анна Михайловна **Кимей** — «Шивилиг» совхозтуң ажылчыны.

Прасковья Дмитриевна **Кислицина** — Туран школазының ажылчыны.

Валентина Георгиевна **Клюшникова** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Иликчин Кадыр-ооловна **Монгуш** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Владимир Петрович **Овсиечко** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Кенден Монгушевич **Седен** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Ивановна **Трапицина** — райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң экономизи.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

«Коммунизмниң херели» совхоз

Аграфена Кирилловна **Карамчакова** — ясли-садтың ажылдакчызы.

Хорлуу Конуеевна **Ондар** — ажылчын.

Седип-оол Часыгбаевич **Оюн** — ажылчын.

Шаравии Шырапович **Оюн** — бригадир.

Сенденмаа Семёновна **Пильчирова** — ажылчын.

Даваа Эрелчинович **Тажи** — ажылчын.

РАЙПО

Ефросинья Гордеевна **Калинина** — склад ажылчыны.

Мария Кузьмовна **Кулумаева** — Бай-Хаак столоваязының ажылчыны.

Прасковья Романовна **Литовченко** — үлетпүр-барааннар магазининиң ажылчыны.

Александра Спиридоновна **Федосенко** — үлетпүр барааннар магазининиң ажылчыны.

«Революцияның чалбыыжы» совхоз

Вера Григорьевна **Колесниченко** — уруглар садының ажылчыны.

Михаил Иванович **Печенов** — ажылчын.

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязындан

Валентина Николаевна **Леликова** — МТМ ажылчыны.

Мария Михайловна **Корнеева** — мал эмнелгезиниң фельдшери.

Виктор Иванович **Тутатчиков** — кол бухгалтери.

Өске-даа организацияларда

Зинаида Михайловна **Городилова** — Хову-Аксы ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Мария Васильевна **Еремеева** — таңныыл чериниң таңныылы.

Александра Тимофеевна **Загребиева** — Бай-Хаактың амыдырал хандырылга комбинадының ажылчыны.

Александра Евстигнеевна **Задорожная** — «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның № 7 КМК-зының кассири.

Фёдор Васильевич **Никитин** — райкүүскомунуң культура килдизиниң ажылчыны.

Тимофей Сергеевич **Полежаев** — Таңдының ыяш ажыл-агыйының лесниги.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Зоя Муизуковна **Бонза** — Бай-Дагның ясли-садының ажылчыны.

Чоодуй Шактаровна **Доржу** — Булуң-Бажының ясли-садының ажылчыны.

Норпубел Магаваловна **Кыргыс** — чурттаалга-коммунал ажыл-агыйының ажылчыны.

Сержимаа Шара-Хөевна **Седи** — Бай-Даг ортумак школазының ажылчыны.

Оюмаа Чоодуевна **Серен** — Эрзин ортумак школазының ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. КРАСНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1980 чылдың октябрь 30.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анна Монгушевна **Сарыг** — Кызылдың педагогика институдунуң техниктиг секретары.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Фаина Тимофеевна **Афонина** — Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агый чериниң техниктиг ажылдакчызы.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Хилераа Агбаановна **Донгак** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Раиса Санчаевна **Делег-оол** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Барбаанай Дамчайевна **Монгуш** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Иранда Алдын-Куяковна **Сарыглар** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Серенмаа Лопсановна **Бүрбүй-оол** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Долума Дудатовна **Ооржак** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Хандываа Дүктүг-ооловна **Ооржак** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Сүүр-ооловна **Хертек** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Араптановна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Күжүгет Чаячыевна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Ангыр Часкаловна **Куулар** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Елизавета Биче-ооловна **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Ялаа Чандаковна **Монгуш** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле ээзи.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Балашевна **Анисимова** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

Клара Биче-ооловна **Күжүгет** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Күдерековна **Монгуш** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле ээзи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Мая Докпак-ооловна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дарый Түлүшовна **Арапчор** — Хайыракан суурда өг-бүле ээзи.

Билчинмаа Кодуповна **Монгуш** — Кара-Чыраа суурда ясли-садтың ажылдакчызы.

Клавдия Борбак-ооловна **Ондар** — Суг-Бажы ортумак школазының башкызы.

Фаина Бавууевна **Түлүш** — Хөндергей суурда чунар-бажың кассири.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

Тайбыңга, айыыл чок чорукка кыжаныышкын

ГАВАНА. (СЭТА). Пекинниң эжелекчи политиказы Мурнуу-Чөөн Азияга тайбың хереэнге болгаш айыыл чок чорукка кыжанып, делегейниң ол районунда дүшкүүрлүг чоруктуң чылдагааны болуп турар деп, Кубаның Коммунистиг партиязының органы «Гранма» солун бижээн.

Пекинниң гегемонистери эмне реакцылыг күштер-биле сүлчээлежип алгаш, эжелекчи, дайынзырак политиканы чорудуп, Мурнуу-Чөөн Азия чурттарынга чаа амыдыралды тургузарынга моондактап турар. Каттышкан Нациялар Организациязының иштинде Пекинниң чагырыкчылары ажыглавышаан, «кампучи айтырыы» дээр шуугаазынны өөскүткен болгаш Пол Поттуң дүжүрткен дерзии эрге-чагыргазының төлээлекчилериниң КНО-да дүрүм чок ёзу-биле ээлеп турар олудун хевээр арттырарын оралдажып турар.

Вьетнамга, Лаоска болгаш Кампучияга удур өнчүк-чөңгээлиг үүлгедиглерин Пекин ам-даа соксатпайн турар. Кыдат чагырыкчыларның буруузу-биле вьетнам-кыдат кызыгаарда байдал дүшкүүрлүг болуп, хевээр артып турар. Танланды же ыйыышкынны Пекин кылбышаан, ол чурттуң девискээрин улусчу Кампучияга удур өнчүк-чөңгээлерин кылырынга ажыглап турар. Пекинниң талазындан деткимчеге даянып алгаш, полпотчу дээрбечилер Кампучияда суурларже дерзии халдаашкыннарны ам-даа үргүлчүлеп турар.

Вьетнам Социалистиг Республика-биле харылзааларны таарыштыр шиитпирлээр сорулгалыг чугаалажыышкыннарны Пекин боду соксаткан болуп турар. Вьетнамга удур өнчүк-чөңгээлерни кыдат эрге-чагыргалар улам күштелдирип, кызыгаарже шериг кезектерин мөөннеп, чаа агрессияны кылыр деп кыжанып турар.

Вьетнамны, Лаосту болгаш Кампучияны Кыдат нүгүлдевишаан, ол чурттарның бүрүн эргезин болгаш хамаарышпас чоруун үреп турар. Ол чурттарже бодунуң шпионнарын, үрегдекчилерин база чорудуп турар. Пекинниң чагырыкчы бөлүктериниң ындыг политиказы болгаш үүлгедиишкиннери Мурнуу-Чөөн Азияга тайбының хереэнге айыылдыг болуп турар. Кыдаттың ол политиказының кол сорулгазы — Индий-кыдат чартык ортулукка байдалды чидиглендирип тургаш, бодунуң эжелекчи болгаш гегемонисчи чүткүлдерин чедип алыры болуп турар деп, «Гранма» айыткан.

ЯПОНИЯ. Чаш уруг туткан аныяк ие болгаш дээрде американ шериг самолёду... «Акахата» солунда парлаттынган бо чуруктуң утказы ханы.

Япон иелер, делегейниң өске-даа херээженнери ышкаш, боттарының ажы-төлүнүң салым-хуузу дээш хөлзеп турарлар. Олар тайбың амыдыралды күзээрлер. АКШ-тың шериг-авантюрисчи стратегиязынче сөөлгү чылдарда улам-на хаара туттунуп бар чыдар чурттуң келир үези дээш япон улус хөлзевес аргазы чок апарган.

Иокосука, Ацуги, Иокота, Кадэна... Американың Япон ортулукту кевирт кылдыр шыпкан шериг баазаларының туттунган черлериниң хензиг даңзызы бо. Ниитизи-биле япон девискээрде 140 хире шериг объектилерин Пентагон туткан, ол ажылда 50 муң хире шериг хүлээлгелиглер хаара туттунган. Окинава ортулукту американ шериглер ээлээн. Хөй санныг шериг өөредилгелери аңаа үргүлчү болуп, оон түңнелинде үндезин чурттакчылар каражадап турар. Харын-даа тайбың чурттакчыларның иштинде амы-тынын оксунган-даа кижилер бар.

Вашингтоннуң кыткыышкынынга алысхан япон удуртукчулар чуртту милитаризастаарының оруунче киргеннер. Япон «камгалал күштериниң» күчүзү улам өзүп турарындан делегейниң он күчүлүг армияларының санында кирген. Шериг херекселдеринге чарыгдаар акша-хөреңгиниң саны үргүлчү өзүп турар болгаш АКШ-биле кады айыылдыг шериг авантюраларының планын кылчып турар.

Ол бүгү чүүлдер японнарны хөлзеткен. Чурттуң тайбыңга ынакшылдыг хөй-ниитизи тайбың, чепсегленнишкинни дүжүрер, чавырлыышкынның политиказын быжыглаар дээш идепкейлиг демисежип турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДҮРГЕН ХЕМЧЕГ АЛЫР

АДДИС-АБЕБА. (СЭТА). Эмнелге хандырылгазынга хамаарышкан эртем шинчилелдериниң талазы-биле адаккы комитеттиң хуралы ында ажыттынган. Кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязының шугуму-биле ол хуралды чыылдырган.

Хөгжүп орар чурттарның чурттакчылары янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларга хөй таваржып турар, ынчалзажок эмнелге талазы-биле бүгү эртем-шинчилел ажылдарының чүгле 5 хуузу ол чурттарда чоруттунуп турар деп, Эфиопияның кадык камгалал министри Теферра Вонде, адаккы комитеттиң хуралынга демдеглээн. Малярия аарыгга удур болгаш сугнуң хирлениири-биле демиселдиң дүрген хемчеглерин ап чорударының эргежок чугулазын ол айыткан.

Статистиканың сөөлгү санмедээлерин министр чугаалаан. Хөгжүп орар чурттарга төрүттүнген 1000 уругларның иштинден 247-зи беш хар назыга чедир өлүп турар. А сайзырангай чурттарда ол көргүзүг 50 катап эвээш болуп турар. Хөгжүп орар чурттарда кижилерниң назынының узуну ортумаа-биле чүгле 43-44 хар, а сайзырангай чурттарда — 70 хар болуп турар.

Хамаарышпас аныяк күрүнелерниң чурттакчыларынга боттуг эмнелге хандырылгазын көргүзер талазы-биле эң чугула айтырыгларны хамыктың мурнунда дүрген шиитпирлээринче угланган хемчеглерни алырының эргежок чугулазын ол демдеглээн. Эфиопияның чазааның ажылдап кылган комплекстиг программазының ачызында сөөлгү алды чылдарда чурттуң чонунуң саны 15-тен 43 хуу чедир өскенин министр дыңнаткан.

Виктор Николаевич БЕЛОКОПЫТОВ

1980 чылдың ноябрь 21-де, үр болгаш аар аарааның түңнелинде, амыдыралының 42-ги чылында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тудуг болгаш архитектура херектериниң талазы-биле эргелелиниң начальниги Виктор Николаевич Белокопытов мөчээн.

В. Н. Белокопытов 1939 чылдың сентябрь 12-де Красноярск крайда, Ужур районнуң Усть-Изыкчуль суурга төрүттүнген. 1959 чылда Канскиниң политехникумун дооскан соонда «Тыва даг-тудуг» тудуг эргелелинге тудуг мастери болуп ажылдап турган. 1960 чылдың апрельден эгелеп дөрт чыл дургузунда инженер-төлевилекчи, улуг инженер-төлевилекчи, а ол ышкаш Тыва АССР-ниң Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң төлевилел-смета бюрозунуң техниктиг удуртукчузу болуп ажылдап чораан. 1964 чылдың ноябрьда В. Н. Белокопытов «Ресмежколхозпроект» төлевилел-смета бюрозунуң начальниинге дээштиттирген. 1967 чылда ону республиканың «Сельхозтехника» каттыжышкынының даргазының бирги оралакчызынга томуйлаан. Кол ажылын ол институтка өөредилге-биле холбап келген. 1973 чылдың майдан эгелээш амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир В. Н. Белокопытов республиканың тудуг болгаш архитектура талазы-биле эргелелин удуртуп келген.

В. Н. Белокопытов чогаадыкчы назынының үезинде амы-тынындан чарылган. Ол республиканың бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинге эвээш эвес улуг-хуузун киирген, албан болгаш хөй-ниити хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турган. Кандыг-даа албан-дужаалга ажылдап тургаш, В. Н. Белокопытов эш-өөрүнге ээлдек-эвилең болбушаан, аныяктарга бодунуң дуржулгазын болгаш билиин харам чокка дамчыдып чораан.

Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш В. Н. Белокопытов «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш. В. И. Ленинниң төрүттүнгенден хүнүнден бээр 100 чыл оюнга» деп медаль-биле шаңнаткан.

Виктор Николаевич Белокопытовтуң дугайында чырыткылыг тураскаал бистиң чүректеривиске кезээде артар.

Бөлүк эштери.

«Шынга» харыы

КЕЛИР ЧЫЛЫН СЕПТЭЭР

Сентябрьда Тоора-Хем суурдан редакцияга чагаа келген. Суурнуң чамдык чурттаалга бажыңнарын үр үеде капитал болгаш анаа-даа септелге кылбайн келгенинден чурттаар аргажок апаргылааның автор шугумчулээн.

Улус депутаттарының Тожу район Совединиң күүскомунуң даргазы Т. Х. Монгуштуң түс чагаага хамаарыштыр харыылааны:

Чагаада кирген фактылар шын болуп бадыткаттынган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң чурттаалга тудугларының фондузун чөп ажыглаар болгаш бүдүрүлге, албан черлерин кышка удур чогуур үезинде белеткээр дугайында доктаалдарын күүседир талазы-биле районнуң чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелели дыка четпес ажылдаан. Ынчангаш райкүүскомунуң чоокку үеде болур хуралынга чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажыл-чорудулгазын дыңнаары планнаттынган.

Суурнуң Зеленая кудумчузунда 12 аал иштиг чурттаар № 9 бажыңга капитал септелгени кылырының смета-документизи кылдынмаан, ол ышкаш эргежок чугула материалдарның чедишпезинден анаа капитал септелгени 1981 чылда кылырын райкүүскомунуң хуралы шиитпирлээн. Чурттакчылар К. Бюрбю, А. Хертек оларның бажыңнарының септелгези дооступ турар.

АМЕРИК-ЕГИПЕТ ШЕРИГ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

ДАМАСК. (СЭТА). Американ-египет каттышкан шериг өөредилгези «Брайт стар» (Чырык сылдыс») деп чажыт ат-биле Египеттиң девискээринде эгелээн. Ол шериг өөредилгези ноябрь 25-ке чедир үргүлчүлээр. «Дүрген хөделир» күштерниң составындан АКШ-тың хөй шериглери чоокта чаа Египетке чедип келгени билдинигир болгай.

Американ талазындан шериг өөредилгезинде 2 муң хире солдаттарлыг ужар чүүлдүң десант кезектери, 40 вертолёттар, тылды хандырар шериг кезектери киржип турар. Ол шериг өөредилгезиниң сорулгазы — Чоокку Чөөн чүктүң кайы-даа районунче американ шериглерни дүрген октаар талазы-биле АКШ-тың бар аргазын шенээри, Персид мугулдуруунуң зоназынга дөмейлежир элезинниг ээн черлерге американ шериглериниң хөделир дайынчы аргазын хынаары болуп турар деп, американ шериг командылалы медеглээн. Вертолёттарны ажыглаарынга американ солдаттарны база өөредип турар.

Американ солдаттар ол шериг өөредилгезинге египет солдаттарны өөредир дээш эвес, а элезинниг ээн черлерге чаалажырынга боттары өөренип турар деп, Эй-би-си дээр американ радио болгаш телевидение компаниязының корреспондентизи Каирден дыңнаткан.

КЕЗЕМЧЕДЕН ЧАЙЛАВАС

Кемниг үүлгедиглерниң изи-биле

Саая Даңзылаар — Барыын-Хемчиктиң Аянгатыга төрүттүнген, үш уруглуг. «Май 1» совхозтуң экспедиторунга ажылдавышаан, Кызылга чурттап турган. Моон мурнунда ийи чыл шенелдеге шииттирген.

Оор бөлүктүң кол кижилериниң аттары, допчу характеристикалары бо-дур. Олар мурнунда каш удаа шииттирип чораан хирезинде, оон кандыг-даа түңнел үндүрбээн дээрзин сөөлгү үүлгеткен херээ бадыткап турар-дыр.

Мурнунда кемниг херек үүлгедип, кеземче харысалгазынга онаажып чорбаан-даа болза, оорларга дузалажып, херек үүлгедиринге идиг берип турган кижилер бар. Кызыл районда кижи эмнелгезиниң машиназын чолаачылап турган Ооржак Дамдын, Тываның геология экспедициязының Бай-Тайгада бөлүүнге чолаачылап ажылдап турган Иван Белоусов, республиканың Садыг министерствозунуң АТБ-зинге чолаачылап турган Кандан Улут-оол албан машиналарын амы-хууда өскээр ажыглап, оорлар-биле сүлчээлежип алгаш, оларның оорлаан инектериниң эъдин магазинге сөөртүп эккеп берип, өртээн үлежиринге киржип турганнар. Мурнунда дөрт катап шииттирип чораан, турум ажылдаар чурттаар чери чок Сергей Монгуш дээрзи оорларга база улуг дузаны көргүскен.

Кызылдың тудуг эргелелинге ажылдап турган аныяк херээжен Валентина Дубинича оорларга удур чаныш-сыныш чок демисежир ужурлуг коммунист кижи туруп алгаш, бодунуң партийжи хүлээлгезин, арын-нүүрүн уттуп, харын-даа оорлар-биле сүлчээлежип алгаш, кемниг херекти үүлгедиринге дорт киришкен.

«Ооржак Хирлигбей Саая Даңзылаар-биле инек оорлаар деп баш удур дугурушкаш, 1979 чылдың август 3-тен 4-че дүнезинде ол хуузунда ВАЗ—2106 «Жигули» деп машиназы-биле чоруткаш, Таңды районнуң Дуржулга станциязының Хадын-Аксы фермазының чоогунга одарга чораан шилги инекти оорлап тудуп, соп алгаш, оон коң эъдин Кызыл хоорайның № 2 кооперация магазининиң эргелекчизи Соловьёвага база садыгжы Чеховскаяга кандыг-даа документилер болгаш эмчи таңмазы чокка дужааган, 304 рубльди төледип алгаш, ужээлээн үлежип, шиңгээткеннер» (Буруудадыр түңнелден).

Чиик амыдырал, ажык-кончаа сүрген ажырымчы, хоптак сеткил оларны кандыг-даа эки чувеге чедирбээни ам билдингир-дир.

Мораль, мөзү-шынар будужунде хоралыг оолганнар магазин ажылдакчылары Соловьёва биле Чеховскаяны база-ла ыглаксаныг түңнелге чедирген. Олар оорлап соккан инектер эъттерин оорлардан кандыг-даа документилер чок хүлээп алырындан эрткеш, **«резинадан кылган кылымал таңманы үргүлчү ажыглап, ооң-биле эмчи таңмазы чок эъттерни таңмалап, улуг ортекке үндүр садып турганнар».**

Ол үүлгедии оларның буруузун улам аартаткан.

Кемниг херектиң чепсээ кылдыр ажыглааны дээш РСФСР-ниң Кеземче дүрүмүнүң чогуур чүүлүк ёзугаар Саая биле Хертектиң хуузунда чиик машиналарын хавырган.

4. «Ыт-даа, таңныыл-даа чок...»

Туттурбаанда оор эвес деп чугаа бар. Чүге дээрге оорну сойгалап илередир факт-бадымдаалар чок азы четче эвес болур. А туттурган оор кемниг херекти канчаар үүлгеткенин ыяап-ла өчүүр апаар. Шак ындыг өчүктерге үндезилээш, бөлүк оорларның канчаар хөделип турганының, канчаар туттурганының дугайын үстүнде бижидивис. Ам мындыг айтырыгны салып көрээлинер: оларның барык бир чыл беш ай хиреде туттурбайн, амдажып оорланып келгенинге чүү дузалааныл? Маңаа элээн каш чугула айтырыгларга доктаар апаар.

Бирээде, совхозтарның, сүт-бараан фермаларының удуртукчуларының, специалистериниң болгаш ажылчыннарының дааңган ажыл-херээнге харысалга чогунуң дугайында. **«Бо-ла инектерни совхозтарның фермаларындан оорлап чеде бээрге ыт-даа, таңныыл-даа чок, электри чырыы-даа чок, девискээри долгандыр караңгы, кажааларының эжиктери безин чадагай болгулаар чуве. Ындыг эвес болза, ынча инектер оорлап шыдавас турган бис»** деп оорларның бирээзи шынын-на өчээн. «Саян» совхозтуң төп, Могай, Суг сүт-бараан фермазынга оорлар ийи-ийи удаа келгеш, инектерин (шупту 8 баш) оорлап соп ап турда, «Енисей» совхозтуң төп сүт-бараан фермазындан ийи удаа үш инекти оорлап үндүрүп турда, кым-даа эскербээн. Ол ышкаш «Кызыл тараачын», «Көк-Тей», Тока аттыг, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Улуг Октябрь», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтарның фермаларындан хөй инектерни оорлап турда, көрген, дүвүрээзич кедүргеш, оорларны сывыртаап чаңгыс-даа таңныыл чок болган. Ферманың инектерин оорлардан таңныыл орнуна үзер бугалар камгалап каан суг таварылга бар.

«1980 чылдың март 3-тен 4-че дүнезинде Хертек, Саая, Хирлигбей, Дамдын олар-биле инек оорлаар деп дугурушкаш, Таңды районнуң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң фермазынга келгеш, бугаларлан корткаш, инек оорлап шыдаваан бис. Ооң соонда ол-ла совхозтуң Успенка фермазындан ийи инекти оорлап соккаш, оларның арыг эъдин Хирлигбейниң адынын кырынга меге документилер кылып дужаагаш, акшазын шупту үлежип алган бис».

(Сарыглар Москваловтуң өчүүнден).

Ниитиниң малының кадагалалын чамдык совхозтарда канчаар боттандырып турарын бо чижектерден билип ап болур-дур. База ол ышкаш ажыл-агыйларда, фермаларда малдың учёт-отчёдун багай тургусканындан оорлатказ инектерниң кажан читкенин үр үеде тодарадып чадап турган таварылгалар чаңгыс эвес. Фермаларын, бригадаларын ындыг сандаргай байдалга тудуп, оорларга орукту ажыдып берип турар удуртукчулардан, специалистерден база таңныыл ажылчыннардан социалистиг хоойлу-дүрүмнүң негелделеринге дүүштүр шыңгы айтырар үе келбээн бе?

Ол ышкаш бүдүрүлге, албан организацияларның машина-техниказын чөп ажыглаар, аңаа шыңгыы контрольду тургузар дугайында чогуур доктаал-шиитпирлерниң херек кырында күүсеттинмейн турары чамдык ак сеткилдиг эвес кижилерниң ажык-кончаа сүрериниң эптиг болу бээрниң чижектерин база көрдүвүс. Үстүнде айыткаывыс коллективтерниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары боттарының машина-техниказының ажыглалынга контрольду шыңгырадып, чолаачылар албан машиналарын бажыңнарының даштынга тургузар, хондурар чоруктарны болдурбайн, гаражка албадал-биле тургустуруп, машинаның оон үнген-киргенин үргүлчү хынап, демдеглеп турган болза, Кандан, Дамдын, Белоусов олар кемниг херектерни хөй катап үүлгедип шыдавас турган ийик.

Маңаа мындыг чүүлдү база демдеглээр апаар. Оорлар күрүнениң-даа, боттуң хуудадаа машиналары-биле хөй удаа «рейдилер» кылып, дүнеүндүс халдып турда, оларга таварышкаш, документилерин кичээнгейлиг хынап көрген чаңгыс-даа автоинспектор чок болган. Бо дээрге кураатоинспекцияның четпес ажылының бадыткалы-дыр.

Оорларның үүлгединиге бир кол идиг берген кижилер — садыгжылар деп үстүнде чугааладывыс. **«Садыгжылар бистен документ чок оор эъттн хүлээп албайн турган болза, ынча хөй инек оорлап шыдавас турган бис»** деп, оорларның бирээзи истелге үезинде өчээн.

Оон-биле чергелештир кооперацияның ийи дугаар магазини — эжиниң кырында «Сельхозпродукты» дээн бижиктерлиг чаңгыс кажт чывыт бажыңчыгаш — оорларга-даа, садыгжыларга-даа хөделиринге хөлчок таарымчалыг турган: эрткен-дүшкен хөй улус кылаштажыр, милиционерлер-даа кире хонуп кээр төпте эвес, а хоорай кыдыында ээлаап черде. Шынап-ла, чеже-даа эътти үндүр-кийр садарга, ооң оорун, аназын кым билир боор. Соловьёва биле Чеховская оларның оорлап дузазы-биле байып аар дээн изигкузели чогум-на бо «ыржым булуңга» төрүттүнген-дир. Ынчалзажок боду дайнаваан эът боостааже кайын ажар...

Мында ады кирген, адрези адаттынган ажыл-агыйларның, албан организацияларының база өске-даа районнарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, мал ажылының специалистери, малчыннар, ниитиниң малының онча-менди кадагалалы дээш харысалгалыг бүгү кижилер бо очеркти номчааш чогуур түңнелдерни үндүрер боор деп идегедивис.

И. ИЧИН, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң байысаалга килдизиниң улуг байысаакчызы, милиция капитаны.

С. ДОРЖУ, «Шын» солуннуң тускай корр.

(Төнчүзү. Эгези № 270 «Шында»).

ВАШИНГТОННУҢ АЙЫЫЛДЫГ УГЛАНЫЫШКЫНЫ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). «Эмчилер социал харысалга дээш демиселде» деп сураглыг организацияның инициативазын ёзугаар ийи хүн ында үргүлчүлээн чыыштың киржикчилери тайбының болгаш делегейниң айыыл чок чоруунга Вашингтоннуң айыылдыг угланыышкынын шыңгыы буруу шапкан. Боо-чепсекти эндере бүдүрериниче Вашингтоннуң чүткүп турарын ядролуг чепсекти дүжүрер айтырыгларга тураскааткан ол чыыштың киржикчилери улуг дүвүрээзин-биле демдеглээн.

Американың Каттышкан Штаттары болза өске чурттарның девискээрлеринде ядролуг чепсээн нептереткен делегейде кара чаңгыс күрүне болуп турар деп, шериг айтырыгларының талазы-биле информация төвүнүң директору Дж. Ларок симпозиумга чугаазынга айыткан. Бодунуң чалгыыныг ракеталарын болгаш «Першинг-2» деп ракеталарын ядролуг чепсек-биле кады Барыын Европаның чурттарынга эккеп тургузар дээн АКШ-тың администрациязының шиитпири улустарның ханы дүвүрээзинин болдуруп турар деп, ол демдеглээн. «МХ» болгаш «трайдент» деп ракета-ядролуг чаа системаларны АКШ-тың эндере бүдүрер деп планнап турары улустарның айыыл чок чоруунга улуг кыжаныышкын болуп турар.

Совет Эвилели-биле харылзааларны экижидериниң оруунче кирерин, а ол ышкаш ядролуг чепсектиң курлавырларын кызыгаарлаарынче, харын-даа бүрүн болгаш долузу-биле узуткаарынче угланган базымнарны кылырынче АКШ-тың чаа соңгуткан президентизи Р. Рейганы симпозиумнуң киржикчилери кыйгырган.

Совет-американ харылзааларга болгаш делегейниң чугула айтырыгларынга хамаарыштыр АКШ-тың администрациязының чогумчалыг кандыг-даа базымнарын чүүлдүгзүнүүшкүннүг көөрүнге Совет Эвилели белен деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине Секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Мозамбиктиң президентизи С. Машелге алдар болдурган Кремльге дүштеки шайлалга үезинде чугаазынга медеглели симпозиумнуң киржикчилерин онза сонуургал-биле болгаш улуг кичээнгей-биле уткаанлар. Совет-американ харылзааларны ийи чурттарның болгаш бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга барааң болур кылдыр калбартырынга арганы ажыткан Л. И. Брежневтиң инициативазының чогумчалын боо-чепсекке контрольдуң талалакчыларының ассоциациязының президентизи Г. Сковилл, профессорлар Дж. Мэк, Дж. Гайгер болгаш өскелер-даа СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга онзалап демдеглээннер. Ол саналга АКШ-тың чаа президентизи чогумчалыг харыылаар ужурлуг деп, олар айыткан.

«Л. И. Брежневтиң медеглели дыка чугула болгаш чогуур үезинде болган-дыр. Ядролуг халапты чайладыр талазы-биле эң-не шиитпирлиг хөделиишкиннерден артык чугула арга кижи төрелгетенде чок дээш ооң чугаазы-биле бүрүн чөпшээрежип турар бис» деп, «Эмчилер социал харысалга дээш демиселде» дээр организацияның президентизи Х. Колдикотт чугаалаан.

ЛЕНИН КАНЧААР ШЫДЫРААЛАП ЧОРААНЫЛ

«Шахматы и шашки в рабочем клубе» журналга (1926, № 7) В. И. Ленинниң бичии дуңмазы Д. И. Ульяновтуң чүүлүн ынчаар адаан. Ол чүүлге кирген чамдык одуруглар бо:

«1886 чылдың чайынында Владимир Ильич бодунуң улуг акызы Александр-биле ийилээн шыдыраага дыка хөй салыгларны ойнаан. Олар боттарының аразынга маргыжып ойназарын дугурушкан. Чогум ол маргылдааның негелделеринң болгаш түңнелиниң сактып албааным арай хомуданчыг-дыр. Демисел кончуг чидиг болуп турган. Кайызы-даа ыыт-шимээн чок, каш-каш шак дургузунда шыдыраа хөлүнден ыравааннар. Ынчан меңээ оларның оюну шуут билдинмес, бергези кончуг болган. Ооң кадында оюн үезинде мээн сонуургалым хайныктырып келир хире соруу кириишкин кезүлбес, маргыжыышкын үндүрбес, безин чадаарда аразында чугаалашпас...

Алышкылар маргылдааны чүгле кежээлерде ойнап турганнар. Дыштанылга үези турбуже, кайызы-даа хостуг болза-даа, оларның дүшке чедир шыдыраа ойнай бергени чаңгыс-даа таварылганы сагынмайн-дыр мен. Олар эртенги шактарда кичээлдээринге кончуг сундулуг турган. Мен бодаарымга, бо чижек канчаар-даа аажок көргүзүглүг болгаш ылгалдыг хевирлиг, ылангыя бир эвес улуунуң хары 20, а Владимир Ильичиниң — чүгле 16 турганын сактып келир болзувусса аан.

Ооң ыңай мындыг бир таварылганы сакты-дыр мен: алышкылар демир-дузак-биле четки ышкаш кылдыр дуглап каан соңга дужунга, тырыы хып турар өрээлге шыдыраа хөлүнүң артынга бодамчалыг ойнап органнар. Бистер, бичии улус, ол өйде херим иштинге ойнап турган, ыыт чок болгаш шимчевес шыдыраачыларның хевирлерин чырыыч турар соңга өттүр көөр бис. 12 хире харлыг бир бичии уруг соңгага чоокшулай манап чеде бергеш, алгырады: «Хоругдаттырганнар көзенек караанда олуруп турлар...» Алышкылар дораан-на соңгаже хая көрүнү бергеннер болгаш маңнап чоруй барган опчок төлдүң соонче кезек көрүп алгаш органнар. Ёзулуг демир көзенекти олар ынчан билбес турганнар, ынчалза-даа ол үеде ылап-ла чайлаттынмас, ылап болур бир-ле кол түвени олар билип турганы чадавас».

Мөңгүн-кыс

Чагаа-новелла

«Бөрү чедер оланы
Мөрүк ажыр мунуксаар мен.
Бедей өгде чаражымның
Мөңгүн билээ болуксаар мен»
(Улустуң ыры).

«Мөңгүн-кыс, бөгүн база Мөңгүн-Тайганың Мөгөн-Бүренче чагаа бижип олур мен. Дүүн кежээки чагаамны дүн чарган-даа бол, даң бажында туруп келгеш, далаш-биле бо каш сөстерни албан бижип ужурга таварыштым.

Мөңгүн, бөгүн сеңээ кажангызындан-даа артык ынаамны эскердим. Сактырымга чамбыдиитте хамык-ла чүве чайырмөңгүн-биле шыптынганзыгдыр. Шак ол — чаңгыс-ла сээң салдарың болгаш хереллиг эвес ыйнаан?

Көдээ ажыл-агый техникумун дооскан соонда, ажылдап-чурттаар болган эргим булуңум ыраккы Мөңгүн-Тайгага сени чедир үдедим чоп. Бистиң дагларны ажыр ужуп кээривиске, Мөңгүн-Тайга мөңгүн бөргүн кылаңнадып уткуп алчык. Харын-даа Нүүрүк хөл бизи хүнге чайнап, мөңгүн ышкаш кылаш дижик. А самолёт ол-ла доразы Мугур-Аксы кайы сен дээш, хартыга ышкаш ээргиштелип бадыптарга, менден дыңзыг кужактанышкан болгай сен. Дыдыраш кара чажыңның чымчак дүктери салгын аайы-биле чаагымны сыйбагылаанын ам-даа утпастыр мен...

Карты биле Мугурнуң белдиринге кады базып турдувус. Сүвүр бизеннер ажыр херенген айның сүт дег ак херелдери кежээниң-не мөңгүннелип кээр турду. Сурун чаныңбиле хөөреп, белде кыштаглар, артта оруктарже холуңну айтырыңга мөңгүн билзээң, ховар эртине ышкаш, кылаш дээрин каш-даа удаа эскерген мен. Кажан сээң холдарыңны адыжымга тудуп алырымга, чүгле мөңгүн билзээң эвес, а чинге салаалар безин мөңгүн чайырлыг чүве ышкаш хоюг-чымчак сагындырган.

Мөгөн-Бүренче сени үдеп каап, найысылал Кызылымче чанып келдим. Ооң бээр ам үш ай эрти. Ол үениң иштинде сенден чаңгыс-даа чагаа албадым. Азы мээң чагааларым сеңээ четпейн турар чоор бе?

Мөңгүн! Бедик демир чагыларда «аргамчы» херер ажылымда хевээр мен. Ам ноябрь. Хар улуг, соок киткен тур. Сыдым ышкаш сывырыпдак удазыннар безин сени сагындырар дивес сен бе? Эртениң-не келиримге, дүгүгү херген «аргамчыларымны» чайыр ышкаш ак хыраа-биле бир-ле кижи мөңгүннелдир чаап каан болур-дур. Ол — хуулгаазын күш сен сен, Мөңгүн.

Эрткен кыжын Доңмас-Сугга кады турганывысты сактып көрем. Изиг тыныштардан карактарың кирбиктери болгаш чажыңның хадымырлаан дүктери мөңгүн хыраалар-биле шыптына бээрге, Мөңгүн-кыс деп адыңны катап-катап адап, улам эргеледип турдум.

Бо эртен шак бо чагааны бижииринче бойдустуң мөңгүн чурумалы мени албадапты, Мөңгүн. Сесерликте ыяштар, кудазынче догеринген кыстар ышкаш, мөңгүн хевин кедиппкен тур. Кайнаар-даа көөрге, мөңгүн-не, мөңгүн! Бөгүн ону көөрүң кай, Мөңгүн. Соңгамның шиллеринде безин мөңгүн угулзаларны кайы ыракта-даа болзуңза, чуруп каап, чаштына хона берип тир сен, Мөңгүн-кыс.

Ийе. Сээң чай чогунну билир мен. Удавас хөй өөлдап эгелээр. Сээң ижиң ам чай чок. Сээң мурнуңда мөңгүн оруктар херлип, кыштаг-хонаш дүн-хүн дивейн манап турар. Калдар азы доруг-даа аът мунган болзуңза, ооң өңү база Мөңгүн ышкаш хуула берген чор бөөр. Бир эвес кирбиктериңге мөңгүн хыраалар чыпшына берзе, ону аштава. Ол — мээн изиг дыныжым-дыр. Ол хырааны өттүр көрүп-ле чорзуңза — мен көстү бээр мен, мээн эргим Мөңгүн-кызым.

Бөгүн душпазывысса-даа, мөңгүн-баштыг ынакшылга бүзүрээр-дир мен, Мөңгүн.

Хүндүткелдиң сөзү-биле».

Хүлер-оол.

ВЛ. СЕРЕН-ООЛ.

ДЕМДЕГЛЭЭН

Моол улус бодунуң парлалга хүнүнүң юбилейин демдеглээн. Ол дээрге моолдуң революсчу парлалгазының баштайгызы «Монголын үнэн» (Моолдуң шыны) солуннуң үнгенинден бээр 60 чыл ою болган. Ноябрь 10-ну чурттуң парлалга база радио дамчыдылгазының ажылдакчыларының, журналистериниң байырлалы деп чыл бүрүде демдеглеп келген.

Ам Моол арат республикада 70 ажыг төп солуннар болгаш журналдар хары угда 1,5 миллион тираж-биле парлаттынып турар. Өреге бүрүзү 4—5 чагыдылгалыг. Чурттуң ном үндүрер чери чыл бүрүде 600 ажыг ат-биле 5 миллион тиражтыг номнарны парлап үндүрүп турар. Беш аалдың дөртү радио дыңнап, чеди кижиниң бирээзи телевизорну көрүп орар.

Аныяк үнер

ШУЙ

Оңгулуг-Ак оюктардан
Оруун изеп, батса-батса,
Озаң-бертти арыдыр шаап
Окталдырып баттың, Шуюм.
Кашпал-сыннар чаптаан
ышкаш,
Харап алган мөгейип тур.
Кезек аргар, чуңма хояр,
Кедээзинге дааш үнер.
Шокар булут чөөрту
тарааш,
Шорааннарга туман тыртар,
Шашпаал бажын десиндир
Шалың, хыраа хаме алыр.
Шиви, пөжү эриин
каастаан
Шимээн, даштыг шакпын
Шуюм,
Барлык-биле демиң каткаш,
Базымырың дыңзыт хемим.

Б. ДАДАРЫК,
ажылчын.

ЙӨРЭЭЛ

Бээр көрген бедик тайгам,
Аткаар көрген ала тайгам!
Чүс доңгул чүректиг,
Муң нара аргалыг
Сыгдыгыр нара сырбыктыг,
Сыннар долган аңныг,
Ээзим долган эликтиг,
Эртинелиг эргим чуртум!
Улуг одаан кывыстым,
Улуг саңым салдым.
Таңдының аңындан,
Далайның балыындан,
Согарга чилиглигден,
Сорулаар чаглыгдан,
Киштиң каразындан,
Дилгиниң кызылындан
Аар артынчактыг болзун
дээш,
Аастыг чүве амзаваан,
Аъш-чемим дээжизин
өргүдүм.
Ууп чадап ужуп турар
кылдыр
Артынып чадап алгырып
турар кылдыр
Олча омактыг,
Өөрүшкү маңнайлыг
Чанар болзун деп
Алгап йөрээп чалбарып тур
мен!

К. Черлик-оол дыңнап бижээн.

ҮЕ КАЙНААР БАРЫП ТУРАРЫЛ

Кожам-биле аяк шайны артап ора, хөөрежип эгеледивис.

— Кыш дүшкен аңа ат чүве-ле бо—дээш, дерин чөттүнмүшаан, дүвүрелип илеред-дир: — Соңга, хаалгам чылыглаттынмаан. Шыдыраа-лаарымдан шуут аарый бергеним ол ыйнаан... Дыштаныр хүннер келир-ле—паркта ойнап турар өөрүмче барыксааш, сагыжым дөстүнмес, ыңзар ыдып-ла бээр мен. Кады кыраным соомдан кончуттунуп чыдып каар. Азыралда турар хаваннарым безин уттундура бээр.

Шынап-ла, хүн бүрүзүн долу ажыглап билбес чамдык кижилер бистиң аравыста амдаа бар харын. Ындыглар ойнаар-даа шагын, мээң кожам дег, кызыгаар чокка узадыптар.

Ном-дептерден номчуп танывжарга, кижи ортумаа-биле чартык миллион шак чурттаар деп бижээн болгулаар чорду. Бир эвес ооң удуурунга, чемнениринге болгаш өске-даа чүүлдерге чарыгдаар шак-үевисти казып каатар болзувусса, кижиниң ажыл-чорудулгазынга ындыг-ла кончуг хөй эвес хүннер артар.

Шапкын хөгжээн амгы шагның оккур дүрген маңы дег, үениң «өртээнин» улгатканын төөгү көрбээн. Он алдыгы чүс чылга чедир шактарның минута айтыр согунчугаштары безин турбаан, а ам секунда бүрүзү үнелиг апарган.

Ол хирезинде хурал-суглаа, оюн-концертке-даа озалдап кирип орарлар база бо-ла таварышкылаар. Озалдааштыг, ол-бо хуусаа чылдыр чорук дээрге-ле үениң шын үнелевейн турарының, өскелерни хүндүлеп көрбезиниң барымдаазы ышкажыл.

Чамдык аныяк-өскенниң дыңнаарга, шак-үени ажыглап билбезинге хомудаан олургулаар. «Хандыкшылдыг ажыл-херектер чокта кайнаар баар боор?» деп олар түңнээр.

Бир эвес чалыы назын үезинде чурттаалганы солун кылдыр тургузуп, шак-үеге шын чагыртып өөренип албас болза, амыдырал чаңгыс аайланчак чалгааранчыг хүннерге чедире берип болур болгай.

Шак-үе эртип, хүннер шуушпушаан. Олар чогум кайнаар бар чыдарыл, кандыг сорулганы күүседип турарыл? Аңаа харыы тодаргай: бүгү чүве кижиниң бодундан, ооң негелделеринден, аажы-чаңындан, бот-идепкейинден, туруштуундан, шугдүнгениндеч хамаарыжыр.

Д. НАН.

Сонуургактарга

ЧЕМ ӨРТЭЭН АВТОМАТ АЛЫР

Пермьниң индустриалдыг районунда «Славянка» деп комбинаттың столовазынга келген кижилер комплекстиг кылдыр чыгган чем өртээн метрополитенде ышкаш аппаратка төлеп турарлар.

Тус чер чурттуг мерген механиктер санал-касса аппаратдың алды блоктан эптеп кылган. Оларның бежин үнериинге, бирээзин — кирерииге таарыштыр тургускан. Чемненген кижилер залдан үнерде 10, 15, 20 көпеектерни таарыштыр чыгтааш, шуяту алдан көпеек кылдыр кассаның автомадынга төлээр. Комплекстиг чем өртээн алдан көпеекке таарыштыр доктаадып каан. Алдан көпеекти төлээннерге орук ажыттынып, ногаан лампочка кыва бээр.

Чемнениилге үезинде хөй кижиниң саадаашкын чокка эртирер дээш (маңаа хүннүң-не 2,5 муң кижи кээп турар) залче кирер эжик аксында көпеектерни адырыктаар черни организастаан. Шак-үени камнап алырынга ол дыка таарымчалыг.

Н. ЧАЙКОВСКИЙ.

Пермь.

* * *

ИНЖЕНЕРНИҢ ЧУРУК ГАЛЕРЕЯЗЫ

Москва чурттуг инженер Р. Вугинаның коллекцияларындан чыгган чурук галереязы найысылалдың № 74 профтехучилищезинде «Чер кырынга тайбың» деп ат-биле ажыттынган. Делгелгеде уран чурулганың, графиканың болгаш скульптураның он муң ажыг ажылдарын делгеп салган.

Коллекцияларны ол чартык чүс чыл хире үеде чыып келген. 20 чылдарда Киевке студент тура-ла, ол уран чурулганы онза сонуургаар болу берген. Ол оон бээр-ле делгелгелерден чыда калбас, ону көөр, открыткалар болгаш репродукциялар чыыр болу берген. Уран чурулгага хандыкшылы ону сураглыг чурукчуларның мастерскаяларынга чайгаар-ла чедире берген. П. Корин, К. Юон, А. Дейнеки, С. Коненков дээш өске-даа сураглыг мастерлер инженерге боттарының ажылдарын белекке берип турганнар.

А. ПУРТОВ.

* * *

ШЫДАМЫККАЙ ЧОРУКТА ХЕМЧЭЭЛ БАР БЕ

Кижи кайы хире үе дургузунда доктаамал шимчээшкинге туруп болурул? 54 харлыг финн Тайми Силво аңаа харыыны бээр бодаан.

Ол он хонук, бир шак 46 минута дургузунда бичиндаа доктаавайн кылаштап келген. Шыдамыккай, ат-сураглыг кижи 38 хонукта удувайн барган, база катап-ла ат-сурагга четкен.

БАШТАЙГЫ ХААК ОРУУНДА

«АЯННЫҢ» БАШТАЙГЫ БАРААЛГАДЫЫ

Тыва национал ыры-хөгжүмнүг «Аян» ансамблиниң чаа программазының дугайында бистиң солунга мооң мурнунда база бижээн. Ансамбль Ленинград хоорайга эстрада уран чүүлүнүң чогаадыкчы мастерскаязынга баргаш бир чыл иштинде өөренгеш, чаа программазын дужааган дораан Сочи хоорайга барып ыры конкурузунга киришкен. Аңаа бистиң чаңгыс чер чурттугларывыс уран талантызы-биле чонну кайгадып, Бүгү Россияның «Сочи—80» деп совет ыры конкурузунуң лауреады атты чаалап алган.

Ансамбльге ол улуг чедиишкин болганы чугаажок. Ынчалза-даа кол шылгалда оларны төрээн Тывазынга манап турган. Чүге дээрге тыва көрүкчүлер ансамбльдың оюн көргүзүглери-биле бир-ле дугаар таныжар, аңаа кандыг үнелелди бээрин артистер четтикпейн манап турганнар.

«Аянның» чаа программазының тыва чонга баштайгы бараалгадыы республика найысылалының хөгжүм-шии театрынга четвергте болган. Ону көөр дээш келген чон театрның олуттарын шыгырт долдур ээлээш, концерттиң эгелээрин четтикпейн манап олурганнар. Таптыг-ла кежээкиниң 7 шак турда тыва национал угулзалар-биле хээлеп каан чараш хептиг концерттиң башкарыкчызы Темир-оол Кежиктиг сценага үнүп келгеш, уян-чараш үнү-биле мынчаар эгеледи:

— Экии, эргим көрүкчүлер! Ыры-хөгжүмнүг ансамбль «Аян» амыр-мендилерни айтырбышаан, уран чүүлдүн изиг байырын силерге чедирдивис... «Аян»... Кайгамчык-ла ат аа! Үш-ле үжүктен тургустунган. А — алфавиттиң эге үжүү, а Я — эң сөөлгүзү, Н—ортаакы үжүү. Ынчалдыр база билип ап болур, ынчалзажок хамык ужур ында эвес. Ол чүгле үш үжүктен тургустунган-даа болза, хөй уткалыг, аңгы-аңгы аяннарлыг.

Бирги утказы кандыг-бир чүүлдүң даштыкы хевири: аян-хевир кирген, чаартынган шинчи. Ийиги утказы «аян» дээрге хеп, сын: аянныг кеттинген, аянныг арын-шырай. Үште — аян тудуп, ыры, танцы азы хөгжүм-биле бараан болуру. «Артык чугаа— ажыл-херекке саат» деп улус чугаалажыр ышкажыгай. Ынчангаш «Аян» ансамбль силерге аян тудуп кириптерин чөпшээренер—деп чугаалаарга, залда олурганнар оларны чылыы-биле хүлээп ап, адыш часкап уткаан.

Ооң соонда тааланчыг ыры-хөгжүм залга чаңгыланып-ла эгеледи. Композитор В. Брусниктиң «Аянның алгазы» деп ырызы-биле концерт ажыттынды. Ооң соонда Тыва АССР-ниң улустуң артизи, композитор А. Чыргал-оолдуң «Аян тудаал», «Кыңгыргай» деп ырлары көрүкчүлерниң кичээнгейин чайгаар-ла хаара туда берди. База ол ышкаш композиторлар Р. Кенденбиль, Б. Нухов оларның ырларын тыва хөгжүм херекселдери хомус, чадаган, бызаанчы, лимби, труба, саксафон, фортепиано-биле үдевишаан, ырлап күүседирге уян кижи үрай бээр чүве чорду.

Ансамбльдиң программазы ийи кезектен тургустунган. Сооң ийиги кезээнде билдингир совет композиторларының болгаш делегейниң улустарының янзы-бүрү национал ырлары кирген. Маңаа Михаил Анжиниң чуваш улустуң ырын, Темир-оол Кежиктиг моол улустуң «Шиктирген-ай» деп ырларын күүседирге залда олурганнар ол артистерни сценаже катап-катап чалап турду.

«Аянның» тыва черге баштайгы концертин көрүкчүлер улуг сонуургал, чоргаарал-биле хүлээп ап, ансамбльдиң киржикчилеринге чүректиң ханызындан изиг байырын көрүкчүлер концерт төнген соонда чедирип турдулар.

Бирги тыва национал ыры-хөгжүмнүг ансамбль улуг оруктуң эгезинче баштайгы базымнарын шак ынчаар эгелээн. «Аян» шынап-ла аянныг, чараш, адынга тааржыр турар, онзагай, солун чүүлдерлиг ансамбль деп үнелелди ооң баштайгы көрүкчүлери берген. Чоруң чогузун «Аян»!

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: Темир-оол Кежиктиг моол улустуң «Шиктирген-ай» («Чүгенниң ыры») деп ырызын күүседип турары; «Аянның» кежигүннери.

АВТОРНУҢ фотолары.

БӨГҮН ЭГЕЛЭЭР

Стол теннизинге бистиң республиканың команда болгаш хууда бирги чер дээш маргылдаазы Кызылдың Херел спорт залынга бөгүн хүндүскүнүң бир шакта эгелээр. Аңаа Кирмижири-биле Тожу, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Таңды, Өвүр, Улуг-Хем, Кызыл районнарның, Хову-Аксының, Ак-Довурактың, Кызыл хоорайдан «Спартактың» ийи командазы, «Динамо», «Трудовые резервы», «Урожай» командалары чыглып келген.

Ойнакчыларның аразында эртиен чылдың республика чемпионнары Улуг-Хемден Алдынмаа Назыты, Кызылдан Владимир Фунтиков болгаш оон-даа өске шыырак спортчулар эвээш эвес.

(БИСТИҢ КОРР.).

телевидение

НОЯБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.50 —«АБВГДейка». 9.20 — «Рафферти». Хөй сериалыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 10.30 — «Арфа ырлап тур». 10.40 — «Ада-иелер, силерге» 11.40 — «Спортлотонуң» 47-ги тиражы. 11.25 — «Хөй санныг эки барааннарны бүдүрер». 11.55 —«Бистиң адресивис — Совет Эвилели». Севастопольдуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң киржилгези-биле программа. Севастопольдан дамчыдылга 12.20 — «Москвачы». Телеклуб. 13.35 — А. Блоктуң төрүттүнгенден бээр 100 чылынга. «Сагыш-сеткилдиң маадырлыг чоруу». Фильм-концерт. 14.30 —Бөгүн делегейде. 14.45 — Уругларга фильм. «Кан дээрбекчигеш». Уран-чечен телефильм. 15.15—«Кара Караев. Музыка. Театр. Кино». 16.20 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 17.20 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.50 —Мультфильмнер программазы. 18.15 — «Правда» солуннуң политиктиг тайылбырлакчызы Ю. А. Жуковтуң делегей айтырыгларынга хамаарышкан беседазы. 19.00 —«Кронштадтан бис». Уран-чечен фильм. 20.30 — «Үе». Информастыг программа. 21.15—23.55 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Черноморец» (Одесса). 2-ги оюн. ЦСКА — «Динамо» (Киев). Төңгенде — медээлер.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге бичии быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 7—12, өске кожууннарынга 15—20 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

НОЯБРЬ 22-ДЕ
П. ПАНЧЕВТИҢ
«ДӨРТ ИЙИСТЕР»
деп шиизи болур.
Эгелээри хүндүс 10 болгаш 12 шактарда.

КИНО

НОЯБРЬ 22-ДЕ
«НАЙЫРАЛ»: «Ордуда сугчээниң аспаанда» 9.30, 12.10, 15.00, 17.50, 20.40 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Сержант Цыбуликиниң чайлагга барганы» 9.00, 10.40, 15.00. «Али-Бабаның болгаш дөртен дээрбечилерниң ужуралдары» 12.20, «Өг-бүле амыдыралындан болуушкуннар» 16.40, 18.30, 20.10 (узаткан) шактарда.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тудуг болгаш архитектура херектериниң талазы-биле эргелели, Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге-техниктиг хандырылгазының талазы-биле күрүне комитеди, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелели, «Красноярскгражданпроект» институттуң Тыва филиалы Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тудуг болгаш архитектура херектериниң талазы-биле эргелелиниң начальниги

Виктор Николаевич
БЕЛОКОПЫТОВТУҢ

элекке мөчээнин төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге дыңнатпышаан, ханы хажыдалын илередип тур.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 2880.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—01782